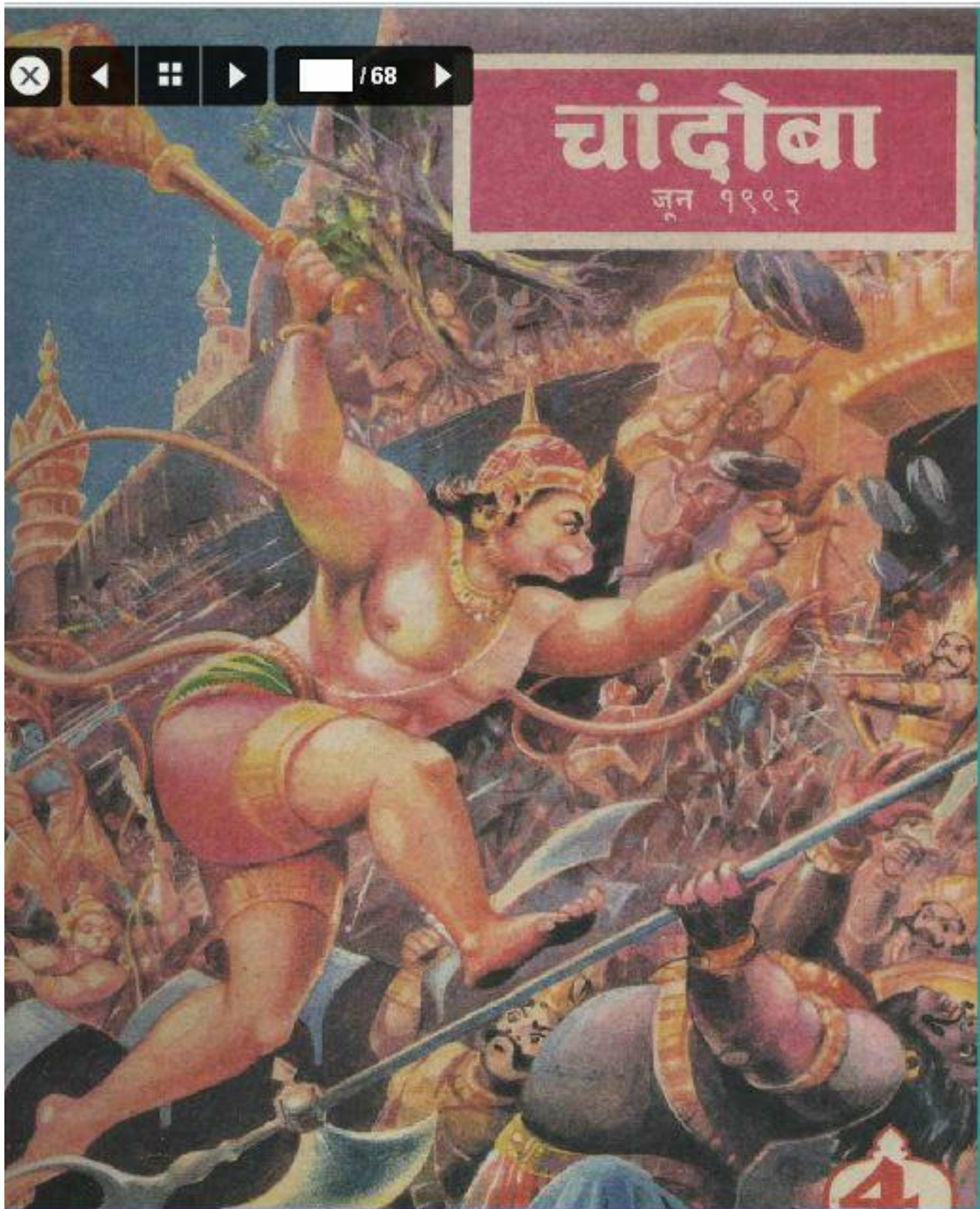

चांदोबा
जून १९९२

विश्व - वार्ता

साल्वडॉर मध्ये शांति

गृह-युद्ध संपलं नि देशात शांति प्रस्थापित झाली म्हणजे अतिशय समाधान वाटते नाही? मध्य अमेरिकेतील प्रजासत्ताक राज्य एल् साल्वडॉर मधे सध्या अशी शांति स्थापित झाली आहे. गेली बारा वर्षे तेथील मिलिटरी शासन व डाव्या पक्षाचे गोरिला यांच्यात गृह-युद्ध चालू होतं. या युद्धात ७५,००० लोकांना आपल्या प्राणांना मुकावं लागलं.

सुमारे ४५० वर्षांपूर्वी स्पेनच्या रहिवाशांनी येथे येऊन स्थानीय अजटेक जनतेवर विजय मिळवला व तेथे स्पेनचे राज्य सुरु झाले. नंतर एकोणिसाव्या शतकाच्या पहिल्या दशकात स्पेनचे शासन कोलमडून पडले आणि अशा रीतीने सन १८२३ मध्ये 'सेंट्रल अमेरिकन फेडरेशन'चे राज्य सुरू झाले. या फेडरेशन मध्ये ग्वाटेमाला, होंडुरस, निकारागुआ, कोस्टारिका ही राज्यें सामिल होती.

हे फेडरेशन फक्त १५ वर्षे टिकून राहिले. ते संपुष्टात आल्यानंतर तीन वर्षांनी म्हणजे १८३८ मध्ये एल् साल्वडॉर या स्वतंत्र गणराज्याचा उदय झाला. येथील लोकांचा शेतीवाडी हा मुख्य व्यवसाय आहे, पण सर्व शेते संपन्न जमीनदारांच्या ताब्यात असत. ते श्रमिक शेतकऱ्यांकडून अधिकाधिक रक्कम वसूल करीत. शंभर वर्षांहून अधिक एका स्वतंत्र राष्ट्रात राहिलेल्या जनतेत हळू हळू जागृति निर्माण झाली. साल्वडॉर मधील लोक मोठ्या संख्येने होंडुरस मध्ये प्रवासासाठी जाऊ लागले. यामुळे या दोन देशात तणाव वाढू लागला. सन १९७० मधे जागतिक फुटबॉल सामन्यात साल्वडॉरने होंडुरसला हरवले, तेव्हापासून या तणावाने युद्धाचे स्वरूप ग्रहण केले.

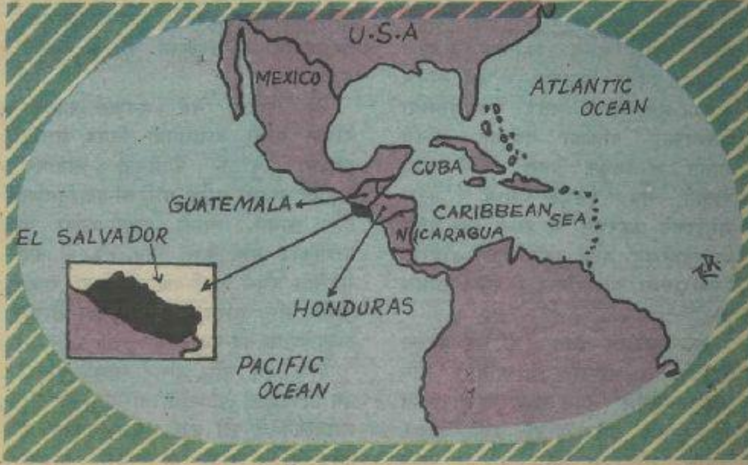
सन १९७२ मधे जनरल कार्लोस रोमेरो यांची अध्यक्षपदी निवड झाली. त्यांच्या कुटिल नीतीमुळे आंतरिक अशांति वाढली आणि गोरिला-गट निर्माण होऊ लागले. त्यांनी पळवा-पळवी व हत्याकांड सुरू केले. सन १९८० मधे सुप्रसिद्ध प्रमुख धर्माध्यक्षांची जेव्हा राजधानी सान् साल्वडॉर येथे हत्या झाली तेव्हा देशात गृह-युद्ध झाले.

याच वर्षी जोस डुआर्टे अध्यक्ष बनले. पण निवडणुकीच्या जाहिरनाम्यात दिलेली आश्वासने ते पूर्ण करू शकले नाहीत व नंतर ते आजारी ही पडले. यामुळे

हिंसाचाराला ऊत आला. शेवटी त्यांनी आपल्या अध्यक्ष-पदाचा राजीनामा दिला. नंतर सन १९८९ मधे आल्फ्रेडो क्रिस्टियानी यांची अध्यक्ष म्हणून निवड झाली. त्यांच्या प्रयत्नांमुळे संयुक्त राष्ट्र-संघाने शांततेच्या वाटाघाटी केल्या आणि दोन वर्षांनंतर त्याचे फळ प्रत्यक्ष दिसू लागले.

गेल्या १६ जानेवारीला साल्वडॉर सरकारने वामपक्षीय फराबुंडो मार्टी नॅशनल लिबरेशन फ्रंटच्या उग्रदलाशी एक तह घडवून आणला, त्यामुळे शांततेचे एक नवे पर्व सुरू झाले. या तहाची अंमलबजावणी १ फेब्रुवारीला सुरू झाली. तहावर सह्या करते वेळी संयुक्त राष्ट्रसंघाचे महासचिव डॉ. बुत्रोस घाली सहर्ष म्हणाले–"एल् साल्वडॉर मधील लांबलचक अंधारी रात्र आता संपुष्टात आली आहे."

गोरीला सेना मागे घेणे, सैन्य-दलाची संख्या कमी करणे, जमिनी-बाबत तडजोड करणे व न्याय नि निवडणुकांच्या पद्धतीत सुधारणा करणे–हे या तहातील काही मुख्य अंश आहेत. हे उग्रवादी मेक्सिकोहून जेव्हा आपल्या मायदेशी परत आले, तेव्हा त्यांचे प्रचंड स्वागत झाले. सरकारी नेत्यांनी 'आमचे देशवासी' असा त्यांच्याबद्दल उल्लेख केला.

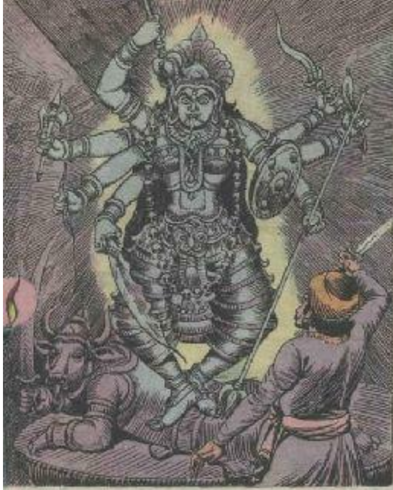
निर्वासची मोक्षप्राप्ति

खूप जुनी गोष्ट आहे. एका घनदाट अरण्यात निर्वास नावाचा एक रागीट मुनि रहात असे. थोडयाशा चुकीवरून कोणालाही तो मागचा-पुढचा विचार न करता कडक शाप देई. त्याचा शाप भवलेली अनेक माणसे हाल-हपेष्टा सोसत जीवन जगत.

एकदा असेच सुदीप नावाच्या राजावर रागावून निर्वासने त्याला 'तू राक्षस होशील' असा शाप दिला. सुदीप ताबडतोब राक्षस बनला आणि लोकांना त्रास देऊ लागला. आपल्या राज्यातील अनेकांना त्याने ठार मारले, अनेकांना खाऊन टाकले. राज्यातील कोवळया मुलांवर त्याचे फार प्रेम. अनेक गोजिरवाणी मुले त्याच्या भुकेला बळी पडली. राक्षसाच्या या अत्याचारांपासून प्रजेचे रक्षण करणारे कोणी नव्हते.

सुदीपच्या मन्त्र्याचे नाव होते सुकाम. त्याला जेव्हां सुदीपवर गुदरलेला प्रसंग कळला, तेव्हां तो स्वत: निर्वास मुनीकडे गेला आणि त्याने विनवले–"महात्मा, सुदीप एक फार चांगला राजा आहे. आपल्या शापामुळे तो राक्षस बनून जनतेला त्रास देऊ लागलाय. सुदीपच्या स्वत:च्या अपराधासाठी इतक्या साऱ्या लोकांना त्रास व्हावा हे कितपत उचित आहे महात्मा? या राक्षसाच्या अनन्वित कृत्यांनी सारी जनता त्रस्त होऊन गेली आहे. रात्रीच काय पण दिवसा-ढवळया सुद्धा हा सरळ कोवळया मुलांना पळवून त्यांचा फडशा पाडतो. असे किती दिवस चालू राहणार? आपण कृपया उ:शाप सांगून आम्हावर दया करावी. आपणा शिवाय आज प्रजेचा त्राता कोणी नाही. म्हणून मी मुद्दाम आपणास प्रार्थना करण्यासाठी

दीप्ति हर्षे

आलो आहे. आपण दया न केली तर बिचाऱ्या जनतेने कोठे जावे, काय करावे?"

मन्त्र्याकडे करुणापूर्ण दृष्टिक्षेप टाकत निर्वास म्हणाला–"एके काळी ब्रह्मदेवाकडून वर प्राप्त करून घेऊन नव्हते का बरेचसे राक्षस जनतेला उपद्रव देत? याचा अर्थ काय असा होतो का, कि ब्रह्मदेवाने त्या चुका केल्या? जनतेला जेव्हां जेव्हां आपल्या कर्माची फळं भोगायची वेळ आली, तेव्हां तेव्हां देवाने राक्षसांना असे वर दिले. त्याचप्रमाणे ऋषि-मुनि मानवांना शाप देतात. तेव्हां आता तुला कळेल की, मी या प्रकरणात केवळ निमित्तमात्र आहे. तुला, मला अन् सर्वांनाच चालवणारा तो तर वर बसलेला आहे."

"महात्मा, आपलं बोलणं अगदी शंभर टक्के खरं आहे. पण आता या देशातल्या जनतेचा कर्मफळ भोगण्याचा काळ संपत आला, अन् माझं आपणाकडे येणं हे त्यासाठीच असावं–असंही असू शकेल ना! आपण सर्वशक्तिमान् आहात, मला काही निवारण उपाय सांगा ना!" सुकामने मुनीला विनवले.

शेवटी निर्वास म्हणाला–"तुला पाहून आता मला तुझी दया येत आहे; म्हणून तुला एक रहस्य सांगतो मी. इथून एक योजन अंतरावर एक कालीमन्दिर आहे. त्या मन्दिरातली काली-मूर्ति महाभयानक आहे. तू तिच्यासमोर उभा राहून आपल्या शरीराचा तुला सर्वात आवडणारा भाग अर्पण केलास तर तुझी इच्छा नक्की पूर्ण होईल."

मुनीला धन्यवाद देऊन सुकाम कालीमन्दिराकडे निघाला. खूप कष्ट सहन करून तो तेथे पोचला. समोरची मूर्ति भलतीच उग्र होती. तरीही न भीता सुकाम बोलू लागला–"माते, माझ्यावर दया कर. या देशाच्या राजा सुदीपला मानवरूप परत कर! त्यासाठी मी आपल्या शरीराचं मला अत्यन्त प्रिय असणारं मस्तक तुला अर्पण करीत आहे. राज्यातील जनतेचे हाल आता माझ्याने पहावत नाहीत. या राक्षसाने राज्यभर उच्छाद मांडला आहे. मुनी निर्वासाने मला तुझ्याकडे पाठवले आहे." इतके बोलून त्याने आपले डोके उडवण्यासाठी तलवार उचलली.

इतक्यात तेथे एक अद्भुत प्रकाश दिसू लागला. ते तेज सहन न होऊन सुकामने डोळे मिटून घेतले. लगेच त्याला शब्द ऐकू आले–"हे मानवा! तुझी भक्ति आणि धाडस यामुळे मी प्रसन्न झाले आहे. तू तावडतोब राजधानीला परत जा अन् सर्वांना समजेल अशी एक हजार पानांची गोष्ट लिही. ती अशी असावी की एकदा वाचायला घेतली की मधे थांबूच नये असं वाटावं. नंतर ती तू राजा सुदीपला वाचून दाखव. त्याला नक्की पूर्वरूप व शक्ती परत मिळेल."

सुकाम घाबरून म्हणाला–"माते, मी राजनीतीबद्दलचे खूपसे ग्रन्थ वाचले आहेत. प्रजेच्या उपयोगासंबंधीच्या अनेक शास्त्रांचं अध्ययन केलं. वेळ आली तर उपयोगी पडावं म्हणून थोडंसं वैद्यकही शिकून घेतलं. पण साहित्याची मात्र मला आवड नाही. एकादं काव्यसुद्धा मी आतापर्यंत कधी वाचलं नाही. कधी कोणी ऐकवू म्हटलं, तरी ऐकण्याचा मला कंटाळा असे. असला प्राणी मी, गोष्ट कधी

लिहू शकेन?" तेव्हा जे मला जमणार नाही असे काम का करायला सांगतेस? मी करू शकेन असे काही काम मला सांग. मी ते मनोभावे करीन. माझे प्राण ही अर्पण करायची माझी तयारी आहे." डोळे मिटूनच सुकामने विचारले.

ऐकायला लागलं, तर ऐकतच रहावं असं बोलू तर शकतोस ना तू? मग तेच बोलणं जरा बऱ्या रूपात लिहून काढ. तुझी गोष्ट ऐकून सर्व वयाची माणसं खूष होतील. त्या कथे द्वाराच लोकांचा शाप मिटेल, हे माझं वरदानच मान अन् सांगितल्याप्रमाणे कर." सुकामला आज्ञा ऐकू आली.

मन्त्री राजधानीला परत आला. रात्रंदिवस कष्ट करून त्याने एक गोष्ट लिहिली. एका महिन्यात हजार पानांची गोष्ट तयार झाली. नंतर तो ग्रंथ घेऊन सुकाम सुदीप राजाच्या शोधार्थ निघाला.

राक्षस रूपातला सुदीप सुकामच्या दिशेने पुढे येऊ लागताच सुकामने ग्रन्थ उघडून वाचायला सुरुवात केली. सुदीप मूर्तिवत् उभा राहून ऐकू लागला. एकाच बैठकीत तो पूर्ण ग्रन्थ सुकामने वाचून काढला आणि सुदीपने ऐकला.

सुकामने शेवटचे पान वाचून पूर्ण केल्याबरोबर राक्षसाच्या जागी राजा सुदीप दिसू लागला. अद्भुत तेजाने झळकत तो स्मित करीत उभा होता.

नंतर मन्त्री व राजा राजवाड्यात गेले. सुदीप मन्त्र्याला म्हणाला–"तुझा ग्रन्थ खरोखरच मोठा अजब आहे! असेच ग्रन्थ लिहून तू आम्हाला रिझवत रहा यापुढे."

मन्त्री म्हणाला–"महाराज! ग्रन्थलेखन हे काही मला जमणारं काम नव्हे! आपणाला शापमुक्त करण्यापुरातच हा ग्रन्थ मी लिहिला. माझं यापुढचं आयुष्य आपला मंत्री म्हणूनच जावं अशी माझी इच्छा आहे. असे ग्रन्थ लिहायला आपण आणखी कोणाला तरी सांगावे महाराज!"

राज्यशासनाच्या कामातच मन्त्र्याच्या अधिक वेळाची गरज आहे, हे ओळखून राजाने ग्रन्थलेखनाचे काम दरबारी कवी-पण्डितांवर सोपवले.

मन्त्र्याचा ग्रन्थ वाचून दरबारी कवि-पंडित म्हणाले–"महाराज, आम्हीच काय, पण सरस्वतीचा कोणीही उपासक असला ग्रन्थ लिहायला तयार होणार नाही."

हे ऐकून सुदीप राजा रागावला. सुकामच्या ग्रन्थाच्या हजारो प्रति छापवून त्याने त्या प्रजेत वाटल्या. इतकेच नव्हे तर, असा ग्रन्थ लिहिणाराला त्याने दहा हजार सुवर्णमुद्रांचे पारितोषिक जाहीर केले.

कोणीही साहित्यप्रेमी त्या दहा हजार मुद्रांच्या लोभात पडला नाही. परन्तु, उगीच इकडच्या-तिकडच्या गप्पा करणारे पुढे सरसावले व हळू-हळू असे अनेक ग्रन्थ तयार झाले. लोक असले ग्रन्थ पसंत करू लागले, लिहिणारांना पैसा व वाचणारांना मनोरंजन प्राप्त होऊ लागले.

अशा तऱ्हेने काही दिवस गेले. त्या देशात खऱ्या विद्वान कवि-पंडितांना मान उरला नाही. ते सर्वजण एकत्रित होऊन बराच वेळ चर्चा करीत राहिले. या समस्येचे कारण व उत्तरही निर्वास मुनीच सांगू शकतील असा त्यांनी निर्णय घेतला.

सुकामचा ग्रन्थ घेऊन ते सर्वजण महामुनि निर्वासकडे गेले. त्यावेळी ध्यान-मग्न असलेल्या त्या मुनीचा तपोभंग

झाला, पण त्याला मुळीसुद्धा राग आला नाही. डोळे उघडून प्रसन्न चेहेऱ्याने त्यांची विचारपूस केली. नंतर सुकामचा ग्रन्थ हाती घेऊन आपल्या दिव्यदृष्टीने त्यात काय मजकूर असावा, ते त्यांनी जाणले. नंतर मुनि म्हणाले–"साहित्यवेत्त्यांनो, तुमच्या आगमनामुळे बरेच दिवस माझ्या मनात असलेली शंका दूर झाली. मी मोक्ष मिळवण्यासाठी कित्येक वर्षांपासून तप करत होतो, परन्तु मी क्रोधाचा त्याग करू शकलो नाही, अन् त्यामुळेच मला मोक्षही मिळत नव्हता. क्रोधामुळे मी काही लोकांना शाप देत असे आणि त्यामुळे त्यांना आपले कर्मफळ भोगायला लागत असे. पण काही काळापासून माझा क्रोध शान्त झाला आहे. असं का घडलं हे मात्र मला कळेना. आता मला कळलं की कारण आहे हा ग्रन्थ!"

"ते कसं काय महामुनि? कृपा करून सांगाल आम्हाला?" एका पण्डिताने आश्चर्याने विचारले.

गालात हसत मुनि म्हणाला–"तुम्ही पंडित आहात, जास्त काही तुम्हाला सांगायची गरज नाही. सुकामचा ग्रन्थ वाचणं म्हणजे राक्षसांच्याही लायकीचं काम नव्हे. त्यामुळेच हा बेकार ग्रन्थ वाचून सुदीप राजाचं राक्षसरूप समाप्त झालं. या देशातल्या लोकांना आपलं कर्मफळ भोगण्यासाठी आता माझ्या शापांची गरज राहिली नाही. त्यांनी हे ग्रन्थ वाचले की पुरे! यापुढे ऋषिमुनि व देवांचे शाप या जगात असणार नाहीत, त्या जागी हे ग्रन्थ पुरेसे आहेत."

त्याच क्षणी आकाशातून एक दिव्य विमान तेथे उतरले अन् त्यात बसलेल्या देवदूतांनी निर्वास मुनीला हाताला धरून त्या विमानात बसवले. जाता जाता मुनि त्या कवि-पंडितांना म्हणाला–"या ग्रन्थामुळेच माझं कर्मफळ समाप्त झालं अन् मला मोक्ष मिळाला. रामराम!" अन् विमान तेथून निघाले.

माया महाल

वीरगिरी राज्यात सर्वत्र आनन्दाचे वातावरण पसरलेले होते. राजकन्या विद्यावतीच्या येत्या वाढदिवसाच्या निमित्ताने होणाऱ्या उत्सवाबद्दलची बोलणी सर्वत्र ऐकू येत होती. वाढदिवसाला फक्त तीन आठवडे अवकाश होता, त्यामुळे आतापासूनच जनता उत्सवाच्या तयारीला लागली होती. राजकन्या त्या दिवशी आपल्या परिवारासह देवळात कुलदेवीच्या पूजेसाठी जात असे व तेथून परत राजवाड्याकडे मोठ्या समारंभाने मिरवत जात असे–हाच या उत्सवाचा प्रमुख भाग. यासाठी सकाळ–संध्याकाळ राजमार्गाची सफाई व सजावटीचे काम चालू होते. रांगोळ्या व तोरणांनी राजमार्ग चमकू लागले. सारी जनता राजकन्येचे दर्शन होणार म्हणून उतावीळ झाली होती.

परन्तु, जन्मदिनोत्सवापूर्वी तीनच दिवस अगोदर एक वाईट बातमी जनतेच्या कानी आली. राजसेवकांनी दवंडी पिटून घोषणा केली की–'या वर्षीचा जन्मोत्सव स्थगित करण्यात आला आहे.' याचे कारण होते–राजकन्येला अचानक झालेला आजार! ही खबर ऐकून जनतेचा उत्साह एकदम थंड झाला व सर्वत्र काळजीचे साम्राज्य पसरले. लोक एकमेकांना राजकुमारीच्या आजाराबाबत विचारू लागले. पण कोणालाच काही माहिती नसल्यामुळे सर्वत्र अनिश्चिततेचे वातावरण पसरले होते.

राजा वीरसेन व राणी वज्रेश्वरी दुःखात बुडून गेले. राजकन्येवर त्यांचे जिवापाड प्रेम होते, त्यामुळे तिच्या आजारामुळे त्यांच्या मनाला अत्यन्त वेदना होऊ लागल्या. विशेष म्हणजे यापूर्वी राजकन्येला कधी अगदी लहानसाही आजार झालेला नव्हता, त्यामुळे या अचानक आजाराने राजाराणी इतके अस्वस्थ होऊन गेले. त्याचे असे झाले—तीन दिवसांपूर्वी सकाळी राजकन्येला बिछान्यातून उठताच येईना. तिची खास दासी शालिनी हिने तिला उठून बसवायचा प्रयत्न केला. बऱ्याच प्रयत्नाने युवराणी विद्यावती उठून उभी तर राहिली, पण लगेच तिचे पाय डगमगले आणि ती धाडकन बिछान्यावर कोसळली. बास, त्या दिवसापासून ती अंथरुणालाच खिळली! बिछान्यावर उठून बसणे ही तिला कठिण वाटू लागले.

ही वार्ता कळताच राणी वज्रेश्वरीदेवी ताबडतोब युवराणीच्या शयनकक्षाकडे धावली व अश्रूभरल्या डोळ्यांनी ती आपल्या लाडक्या लेकीकडे पहात राहिली. युवराणी विद्यावतीचे सारे शरीर फिकट पडले होते, चेहऱ्यावर खूप अशक्तपणा दाटलेला दिसत होता. डोळे खूपच खोल गेलेले होते. तिला पाहून असे वाटत होते की, जणू काही ही मुलगी अनेक वर्षे आजारीच आहे! राजाही तेथे आला व लेकीची स्थिती पाहून आश्चर्याने खिळून उभा राहिला! त्याचा आपल्या डोळ्यांवर विश्वासच बसेना! राजाने ताबडतोब राजवैद्याला बोलविले.

राजवैद्याने येऊन युवराणीला नीट तपासले. कोणत्याही विशिष्ट अशा आजाराची लक्षणं तिच्यात न आढळल्याने राजवैद्यही बुचकळ्यात पडला. राजकन्या अजूनही बिछान्यातून उठू शकत नव्हती, अगदी शिथिल होऊन पडली होती ती. रोगनिदान करू न शकल्याने राजवैद्य राजाला म्हणाला—"महाराज, आताच मी राजकन्येला काही औषध देऊ शकत नाही. दोन-तीन दिवस नीट निरीक्षण करून रोगाचा पत्ता लागला की मी औषधपाणी सुरू करीन. तोपर्यंत राजकन्येला पूर्ण विश्रान्ती घेऊ देणंच योग्य!"

राजाने अबोलपणे मान हलवून वैद्याचे म्हणणे मान्य केले व वैद्य निघून गेला. त्या दिवशी महाराणी सारा दिवस कन्येच्या उशाशी बसून होती. विद्यावती मात्र शान्त निद्रेत मग्न होती. संध्याकाळी राजवैद्य आला तेव्हां ती हळूच डोळे उघडून म्हणाली—"मला भूकच नाही लागत वैद्यराज! अन् फार अशक्तपणा वाटतोय हो!"

वैद्याने युवराणीला केवळ फळांचे रस द्यायला सांगितले व तो निघून गेला. इकडे युवराणीही पुन्हा निद्रेत बुडून गेली. दुसरा दिवसही आदल्या दिवसाप्रमाणेच निघून गेला.

त्या रात्री राणीला एक विचित्र अनुभव आला. ती डोळे मिटून झोपलेली होती, पण तिला अचानक असे भासले की आपल्या अंगाला कसल्याच्या थंड वस्तूचा स्पर्श झाला. तिने ताबडतोब डोळे उघडले, तेव्हां तिला पिशाच्यासारखी एक पांढरी आकृति आपल्या कक्षाबाहेर पडताना दिसली! परन्तु आकृतीचा चेहरा

मात्र तिला स्पष्टसा दिसला नाही. ती आकृति पुरुष की स्त्री, हेही तिला कळू शकले नाही. आपल्याला कदाचित हा भास झाला असावा असे वाटून तिने पुन्हा डोळे मिटले. थोड्या वेळाने तिला पुन्हा तसाच स्पर्श जाणवल्याने दचकून तिने पुन्हा डोळे उघडले, पण यावेळी मात्र तिला पिशाच्च वगैरे काहीही दिसले नाही. शेजारी झोपलेल्या महाराजांना जागे करून तिने सारी हकीकत त्यांना सांगितली. सारे ऐकून राजा तिला म्हणाला—"देवी, आपल्या विद्यावतीबद्दल विचार करत झोपलीस ना, म्हणून तुला हे वाईट स्वप्न पडलं असावं. अशी

चिन्ता नको करूस, आपल्या बाळीवर काही संकट येणार नाही. खात्री बाळग. झोप आता." राजाने तिचे सान्त्वन केले.

तिसऱ्या दिवशी राजवैद्य भल्या सकाळीच आला. त्याला युवराणीच्या बिघडलेल्या तब्येतीत काहीच फरक दिसून आला नाही. अन् अस्वास्थ्याचे कारण शोधून काढण्यातही त्याला सफलता मिळेना! शेवटी युवराणीला शक्तिवर्धक औषध देऊन तो तेथून निघून गेला.

युवराणीच्या प्रकृति-अस्वास्थ्याबद्दल राज्यात घोषणा झाल्यापासून जनतेतही निराशा पसरली होती. गेली सोळा वर्षे तिच्या वाढदिवसाचा उत्सव खूप थाटा-माटाने साजरा होत आला होता आणि यंदा प्रथमच हा उत्सव स्थगित केला गेला होता. दरवर्षी देवीच्या पूजेसाठी जाताना व येताना या विशेष दिवशी लोक राजकन्येचे अभीष्टचिन्तन करीत असत. त्यामुळे बिचारे ते प्रजाजनही चिन्ताकुल होऊन राजवाड्याबाहेर जमू लागले, अन् राजकन्येच्या प्रकृतीबद्दल ज्याला त्याला विचारू लागले. राजभवनातून बाहेर येणारे राजसेवक आणि पहारेकरी त्यांना वार्ता देत राहिले.

राजकन्येच्या वाढदिवसाच्या आदल्याच दिवशी एक शिपाई राजवाड्याबाहेर येऊन म्हणाला–"राजकुमारी थोडी बरी आहे, हळूहळ उठून बसू शकते ती. उद्या तिच्या वाढदिवसाच्या निमित्ताने सर्व देवळांतून खास पूजा केल्या जाव्यात अशी राजाज्ञा झालेली आहे. महाराज आता सुप्रसिद्ध ज्योतिषाचार्य वाचस्पति यांच्याशी सल्लामसलत करायला जात आहेत."

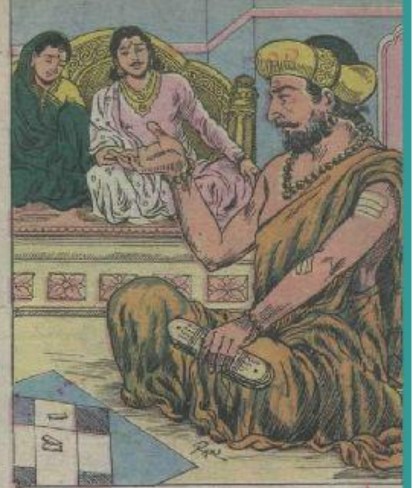
ही बातमी ऐकून लोक खूपच शान्त झाले आणि सर्वजण आपापल्या घराकडे निघून गेले. दुसऱ्या दिवशी पहाटेच उठून लोक देवळादेवळात जाऊन युवराणीच्या तब्येतीसाठी प्रार्थना व पूजा करू लागले.

मुख्य ज्योतिषि वाचस्पतीने युवराणीची जन्मकुंडली बारकाईने तपासून पाहिली. ते म्हणाले–"महाराज, युवराणीच्या जन्म-समयीच मी तिच्या कुंडलीचं अध्ययन करून सांगितलं होतं ना, की युवराणीला वयाच्या सोळाव्या वर्षी प्राणसंकट संभवतं! आपण विसरलात का ते?"

"होय आचार्य, सांगितलं होतंत खरं; पण आम्ही विसरूनच गेलो ते! विद्यावती लहानपणापासून कधी आजारी पडलीच नाही, त्यामुळे अचानक अशा काही संकटाला तोंड द्यावं लागेल, असं मनातही आलं नाही आमच्या. राजवैद्यांनीही तिला तपासून सांगितलं की तिच्यात कोणत्याच रोगाची लक्षणं दिसत नाहीत; मग माझ्या बाळीची अशी अवस्था का बरं झाली? मला तर काही सुचत नाहीसं झालं आहे." दुःखी स्वरात राजा बोलला.

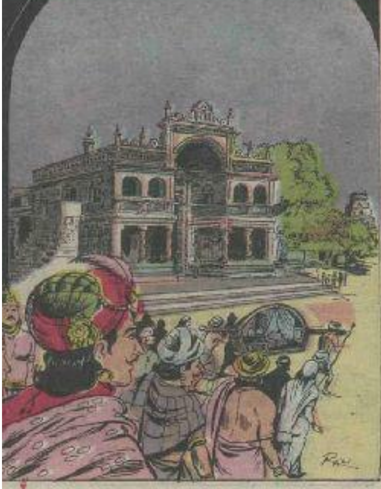
जवळच असलेली वज्रेश्वरीदेवी म्हणाली–"आजच विद्यावतीचा वाढदिवस आहे. दरवर्षी तो मोठ्या थाटात साजरा करायची पद्धत आहे आमची. जनतेलाही तो मोठा पर्वकाळ वाटतो. माझी बाळी पूर्ण बरी होईलना आचार्य?"

वाचस्पती पुन्हा राजकन्येची जन्मकुंडली नीट तपासू लागला. मनातल्या मनात काही हिशोब जमवून जरा वेळ तो गप्प राहिला व नंतर डोके उचलून तो म्हणाला–"युवराणीच्या पत्रिकेनुसार,

गेल्या वर्षापासूनच तिचं ग्रहमान ठीक नाहीये. सध्या काही ग्रहांची वक्रदृष्टि तिच्यावर पडलेली आहे; त्यामुळेच तिची ही अवस्था झालेली आहे. ती बदलायला अजून अकरा महिने लागतील, त्यानंतर ती सुधारेल व तिची तब्येत पूर्वीप्रमाणे छान होईल. तोपर्यंत तिचे योग्य रक्षण व्हायला हवे. सध्या तिला महालात न ठेवता अन्यत्र कुठे तरी ठेवणं अत्यावश्यक आहे."

"अशा अवस्थेत आमच्या बाळीला कसं कुठे हलवता येईल? अन् तिला सोडून आम्ही कसे राहू शकू आचार्य?" राणीने कळवळून विचारले.

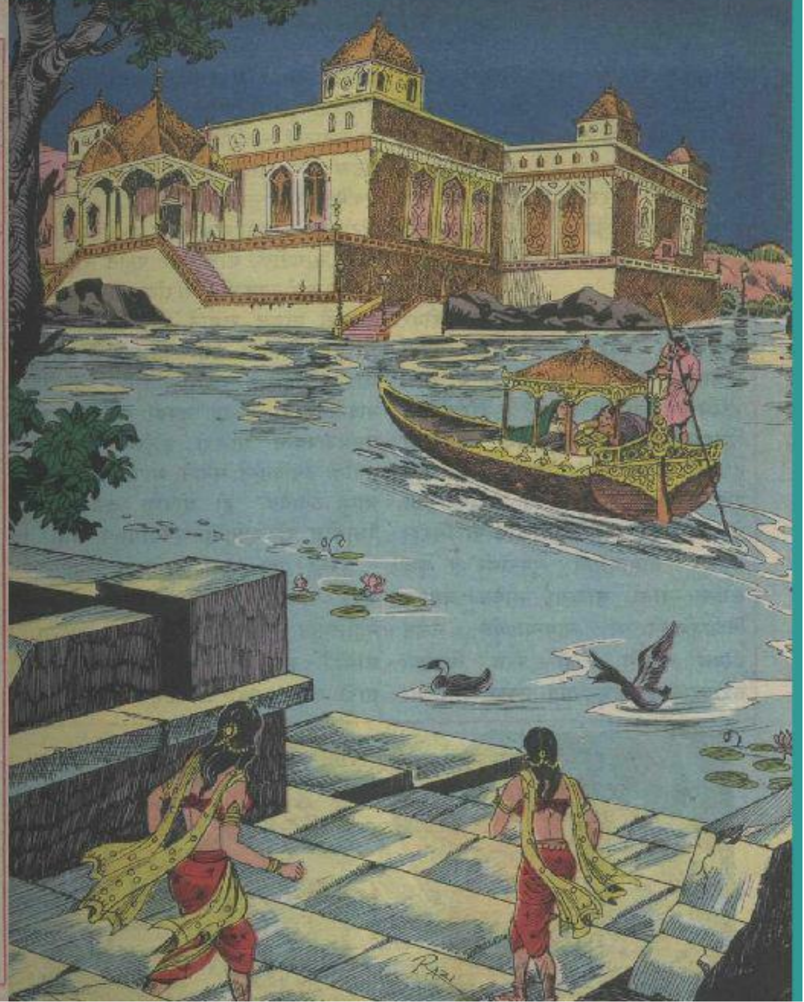

ज्योतिषाचार्य काहीच बोलला नाही. काही वेळ सर्वजण गप्प राहिले. मग राजा म्हणाला–"आपल्या राजधानीला लागूनच असलेल्या सारस सरोवरातल्या बेटावर उन्हाळयात आराम करण्यासाठी आम्ही एक महाल बनवलेला आहे. युवराणीला तेथे पाठवणं ठीक होईल, असं वाटतंय मला. ती जागा तशी जवळ आहे; तेव्हां तिला भेटायला आम्हाला रोज जाता येईल."

"सारस सरोवर इथून आग्नेय दिशेला आहे ना?" मनाशी काही हिशोब करीत वाचस्पतीने विचारले.

राजाने मान हलवून होकार दाखवला. तेव्हां ज्योतिषी वाचस्पती म्हणाला–"मग युवराणीला तिकडे पाठवणं फारच छान होईल. एक गोष्ट आणखी लक्षपूर्वक ऐका. तिथे युवराणीने एकटेच रहायला हवे. तिच्यावर आईबापांची नजरही पडू नये. तिच्या जवळ एक परिचारिका असली की पुरे. खाणंपिणं राजवाडयातून पाठवायची व्यवस्था करता येईल. तुम्ही आईबाप महिन्यातून एकदा जाऊन तिला भेटू शकाल. आपल्या लेकीच्या भल्याकरता हे एक कठीण व्रत म्हणून तुम्हाला पाळायला हवे. अन् हे सर्व केवळ थोडया दिवसांसाठीच तर आहे! ग्रहांची वक्रदृष्टि संपल्याबरोबर युवराणी पूर्वीप्रमाणे हसूखेळू लागेल. त्यानन्तर लगेच तिला विवाहयोगही आहे. तेव्हां तुम्ही तिची कसलीही चिन्ता करू नका. देवाच्या कृपेने सर्व उत्तम होईल. मी आत्ता इथे येत असताना, वाटेत मला जगत्पती आचार्य दिसले होते. मी त्यांना भेटून शुभ वेळ निश्चित करीन म्हणजे तुम्ही त्यावेळी युवराणीला भेटू शकाल." इतके सांगून वाचस्पती निघून गेला.

यानंतरच्या घटना भराभर घडल्या. विश्रामभवनाची सफाई करण्यासाठी काही शिपाई निघाले. महाराणीची स्वतःची खास म्हातारी दासी कमलाबाई हिला युवराणीबरोबर पाठवण्याचे ठरवले गेले.

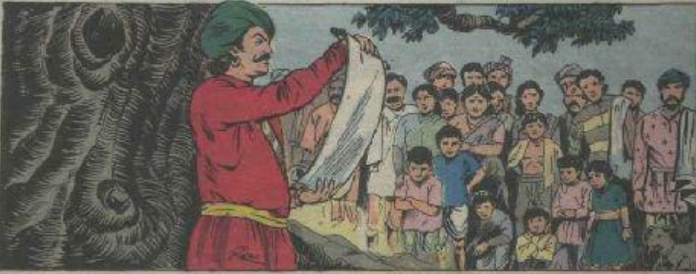
तिच्यावर राणीचा फारच विश्वास होता. युवराणी व दासीकरता भोजन व पाणी घेऊन जाण्यासाठी सहा नोकरांची व्यवस्था केली गेली. यांच्यातील दोघादोघांनी पाळीपाळीने दररोज हे काम करायचे ठरवून दिले गेले. फक्त कमलाबाई एकटीच युवराणीबरोबर रहाणार होती.

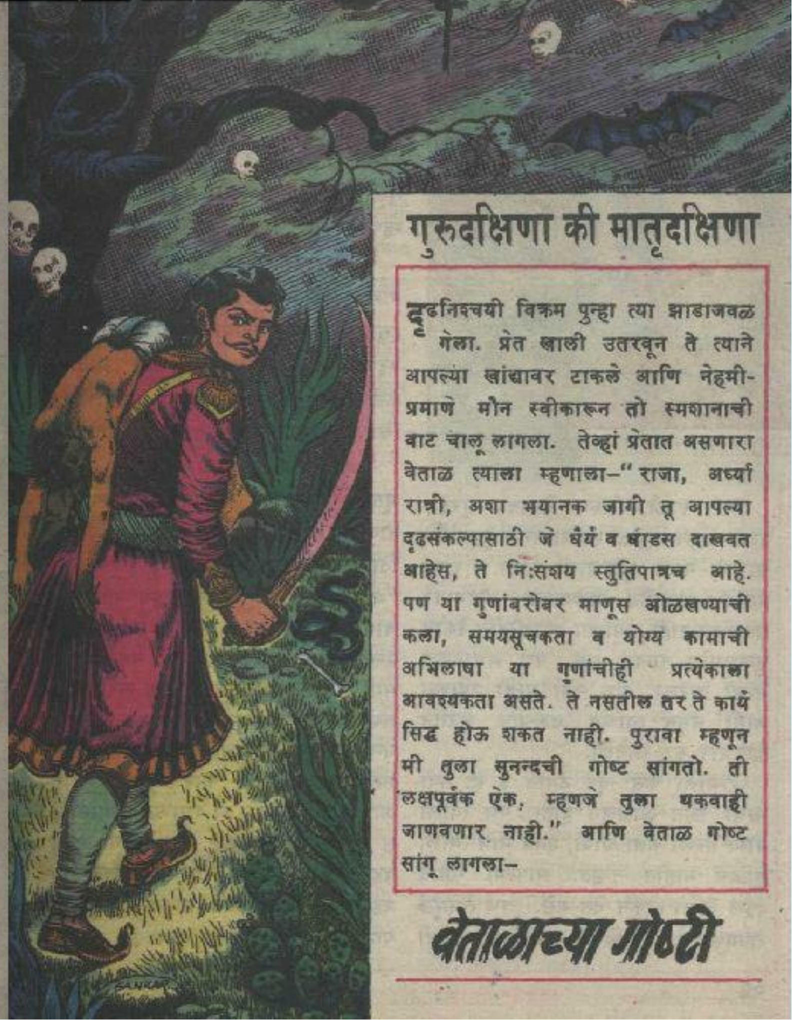
ज्योतिषाचार्यांच्या सल्ल्यानुसार बरोबर मध्यरात्री युवराणी पालखीत बसून राजमहालातून निघाली. राजा व राणी राजवाड्याच्या मुख्य द्वारापर्यंतच तिच्याबरोबर जाऊन थांबले. युवराणी व कमलाबाई यांच्याबरोबर आणखी दोन परिचारिकाही सारस सरोवरापर्यंत गेल्या व तेथे त्यांनी या दोघींचा निरोप घेतला. नावाड्याने युवराणी व वृद्ध कमला यांना आपल्या नावेत बसवून विश्रामभवनाच्या पायऱ्यांपर्यंत नेऊन सोडले आणि तोही परत फिरला. सरोवराकाठी अजूनपर्यंत उभ्या असलेल्या दोघींना त्याने युवराणी बेटावर सुखरूप पोचल्याबद्दल सांगितले.

आपल्या मुलीपासून विभक्त झाल्याबद्दल राजाराणींना फार वाईट वाटले. एकमेकांचे सान्त्वन करीत, मुलीला भेटायचा कोणता शुभदिवस ज्योतिषाचार्य येऊन सांगतील, याची वाट पहात राहिले.

युवराणीबद्दलची परिस्थिति सर्वांना कळावी म्हणून राजाने आपल्या राज्यात चारही दिशांना दूत पाठवले; आणि घोषणा करवली की, पुढल्या वर्षीच्या वाढदिवसाचा उत्सव नक्की नेहमीप्रमाणे धुमधडाक्याने साजरा होईल. तोपर्यंत सर्वांनी निश्चिन्त मनाने आपापले उद्योग चालू ठेवावेत. ही घोषणा कळल्यावर देशातील परिस्थितीही सर्वसामान्य झाली.

परन्तु एक दिवस अचानक जनतेला खबर पोचली की, सारस सरोवरातील महालातून युवराणी अचानक अदृश्य झाली! ही बातमी मिळाल्याबरोबर सारी जनता हतप्रभ झाली! (क्रमशः)

गुरुदक्षिणा की मातृदक्षिणा

दृढनिश्चयी विक्रम पुन्हा त्या झाडाजवळ गेला. प्रेत खाली उतरवून ते त्याने आपल्या खांद्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन स्वीकारून तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हां प्रेतात असणारा वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, अर्ध्या रात्री, अशा भयानक जागी तू आपल्या दृढसंकल्पासाठी जे धैर्य व धाडस दाखवत आहेस, ते निःसंशय स्तुतिपात्रच आहे. पण या गुणांबरोबर माणूस ओळखण्याची कला, समयसूचकता व योग्य कामाची अभिलाषा या गुणांचीही प्रत्येकाला आवश्यकता असते. ते नसतील तर ते कार्य सिद्ध होऊ शकत नाही. पुरावा म्हणून मी तुला सुनन्दची गोष्ट सांगतो. ती लक्षपूर्वक ऐक, म्हणजे तुला थकवाही जाणवणार नाही." आणि वेताळ गोष्ट सांगू लागला–

वेताळाच्या गोष्टी

त्या काळी विरूप देशावर शूरसेन राजाचं शासन होतं. त्याचा मन्त्री बृहस्पति-सारखा मोठा बुद्धिशाली होता. राजा प्रत्येक बाबतीत मन्त्र्याच्या सल्ल्यावर अवलंबून राही. त्याच्या कारकीर्दीत देशात सुखशान्ति नान्दत असे. पण अचानकच मन्त्री वारला. एक नवा मन्त्री त्याच्या जागी नेमून त्याच्या सल्ल्याने शूरसेन कारभार करू लागला.

राजाला कसं खूष ठेवावं हे हा नवा मन्त्री छान ओळखून होता, पण त्याला योग्य सल्ला कसा द्यावा, एवढं मात्र त्याला मुळिच माहीत नव्हतं. आपल्या मनात येईल ते तो ठोकून देत असे. पण त्यामुळे राज्यकारभार बिघडू लागला. काही लोकांनी याकडे राजाचं लक्ष वेधायचा प्रयत्न केला, पण ते न मानता राजा उलट म्हणाला–"मन्त्र्याच्या सल्ल्यानेच मी आजवर राज्यपालन करत आलो, जनताही सुखी झाली. मन्त्री कोणीही असला म्हणून काय झालं?"

शेवटी राजगुरूनेही मन्त्र्याच्या सल्ल्यां-बाबत राजाला सचेत केलं तेव्हां राजा हसून म्हणाला–"जुन्या मन्त्र्याच्या सल्ल्या-बद्दलही प्रथम लोकांनी चुकीचे अन्दाज केलेच होते. नव्या मन्त्र्याच्या सल्ल्यांचीही किंमत लोक हळूहळू समजू लागतील."

यावर राजगुरु काय बोलणार? तो भूतपूर्व मन्त्र्याच्या घरी गेला. मन्त्र्याच्या बायकोने त्याला आदरपूर्वक बसवून घेतले. तिला आशिर्वाद देऊन राजगुरु म्हणाला–"आपले महाराज शूरसेनवर तुझ्या नवऱ्याचा चांगला प्रभाव होता. आणि त्याचा असा पक्का समज झालेला आहे की सर्वच मन्त्री मोठे प्रतिभावान असतात. पण खरी गोष्ट अशी की त्याच्या जागी आता एक असमर्थ मन्त्री बसलेला आहे आणि त्याच्या चुकीच्या सल्ल्यांमुळे देशाचं फार नुकसान होत आहे. मला वाटतंय की देशाच्या भल्यासाठी तू एक काम करावंस. तुझा मुलगा आता दहा वर्षांचा आहे नं? त्याला तू दंडकारण्यात रहाणाऱ्या गुरु वितंड याच्या गुरुकुलात पाठव. वितंड तुझ्या मुलाच्या बुद्धीला धार देऊन त्याला एका प्रतिभावान मन्त्र्याच्या स्थानासाठी लायक बनवेल. तुझा मुलगा विद्यार्जन करून परत येईपर्यंत आपल्या देशाला तरणोपाय नाही."

जुन्या मन्त्र्याच्या बायकोने राजगुरूच्या आज्ञेचे पालन करून आपला मुलगा सुनन्द याला वयाच्या दहाव्या वर्षीच दंडकारण्यात गुरु वितंड याच्याकडे पाठवले.

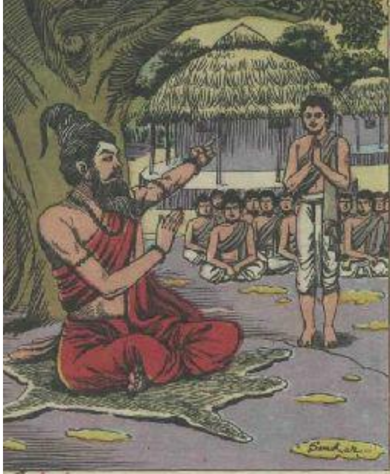
सुनन्द भेटल्यावर गुरूने सर्व हकीकत जाणून घेतली व तो म्हणाला–"गुरुकुलात यायचं, तर ज्ञानार्जनासाठी यावं, मन्त्री-पदाच्या आशेने नव्हे! अन् एखाद्या पदासाठी आवश्यक असं वयही नाही अजून तुझं!"

तेव्हां सुनन्द हात जोडून गुरूला नमस्कार करून म्हणाला–"गुरुजी, माझ्या पित्याने उत्तम सल्ला देऊन देशावर उपकार केले, अन् राजाला मदत केली, ही गोष्ट खरी. पण त्यांच्यामुळे साऱ्या मंत्र्यांचे सर्व सल्ले देशाच्या उपयोगाचे असतात अशी राजाची पक्की धारणा होऊन बसली आहे. ही चुकीची धारणा राजाच्या मनातून नाहीशी व्हावी यासाठी काही करणं ही माझी जबाबदारी आहे असं मी मानतो. म्हणून मी आपला शिष्य बनू इच्छितो. कृपा करून माझा स्वीकार करा ना गुरुदेव!"

वितंडची मुद्रा आता प्रसन्न दिसू लागली. सुनन्दला आशिर्वाद देऊन तो म्हणाला–"वत्सा, तुझ्यात अपूर्व असं तेज आहे. तुझ्या वयाच्या मानाने तुझी बुद्धि खूपच कुशाग्र वाटतेय. मला इतका आनन्द झालाय की असं वाटतं, तुला सकलशास्त्रपारंगत करून माझ्यानंतर तुलाच या गुरुकुलाचा प्रधानाचार्य बनवावं!"

काही न बोलता सुनन्द मान खाली घालून उभाच राहिला. त्याच दिवशी त्याचा विद्याभ्यास सुरू झाला. अन्य सर्व शास्त्रांबरोबरच वितंड त्याला राज्यकार-भार व मंत्र्यायोग्य गुणांच्या बाबत ही खास गोष्टीं शिकवत राहिला. तीन वर्षं निघून गेली आणि सुनन्द आपल्या पूर्वीही गुरुकुलात आलेल्या सर्व विद्यार्थ्यांना मागे सारून पुढे गेला आणि गुरुकुलातला सर्वात श्रेष्ठ विद्यार्थी गणला गेला.

एके दिवशी गुरुकुलातल्या सर्व विद्यार्थ्यांना एकत्र आणून वितंड म्हणाला– "तुम्हा सर्वांच्यात रमाकान्त अगदीच मागास आहे. इतकी वर्षं मी त्याला शिकवण्यासाठी घेतलेली मेहनत राखेत मिसळलेल्या गुलाबजलासारखी व्यर्थ गेली आहे. मला याबद्दल फार चिन्ता वाटते. तुमच्यातला एकजण जरी पुढे येऊन थोडंसं ज्ञान मिळवू शकला, तर मला फार आनन्द होईल. अशा विद्यार्थ्याला मी पुढे आपल्या गुरुकुलाचा प्रमुख आचार्य बनवीन."

हे ऐकून रमाकान्त उठून उभा राहिला व रागाने म्हणाला–"मी आपल्या सहाध्यायी विद्यार्थ्यांकडून शिकायला इथे आलो नाही. सर्वांसमोर गुरूच माझा असा अपमान करत असेल, तर आता इथे माझं काय काम?" इतकं बोलून तो गुरुकुल सोडून जायच्या तयारीला लागला.

त्याचं बोलणं ऐकून वितंड उसासा सोडून म्हणाला–"रमाकान्तला मन्त्री बनायची प्रबळ इच्छा आहे, म्हणून त्याला विद्यागंधाचा जरासाही स्पर्श झाला नाही."

आणखी दोन वर्षांनी सुनन्दचा गुरुकुलातला विद्याभ्यास पूर्ण झाला. वितंडला काही गुरुदक्षिणा द्यायची इच्छा त्याने प्रकट केली, तेव्हां तो गुरु त्याला म्हणाला–"तू माझं गुरुकुल चालवायची जबाबदारी घेत असशील, तर तीच माझी गुरुदक्षिणा होईल!"

सुनन्द उत्तरला–"गुरुजी, सारी शास्त्र सांगतात की, गुरूच्या तुलनेत मातेचं स्थान पहिलं असतं. मातृदक्षिणा ठोकरून अगोदर गुरुदक्षिणाच द्यायची आपण मला आज्ञा देत असाल, तर मी तसंच करीन."

थोडंसं हसत त्याला आशिर्वाद देऊन वितंड म्हणाला–"पंधरा वर्षांच्या वयातच तुझी इतकी प्रगति झाली आहे. तुझं इतकं समृद्ध ज्ञान केवळ एक राजवाडा व त्यातला राजा यांच्यातच अडकून राहू नये, म्हणून मी असं म्हणालो होतो. पण तुझ्या मनाला पसन्त असेल तेच तू कर हं पुत्रा! मी तीच आपली गुरुदक्षिणा मानेन. आता तू आपल्या कार्यासाठी मार्गस्थ हो बाळ!"

सुनन्द विरूप देशात आला अन् त्याच वेळी त्याला कळलं की सध्या राजा शूरसेनची तब्येत ठीक नाहीये व त्यामुळे राज्यकारभार त्याचा पुत्र युवराज वीरसेन पहात आहे.

वीरसेन हा अत्यन्त अहंकारी होता. त्याला असे वाटे की आपल्याला सर्व काही माहिती आहे. त्याची अशी धारणा होती की, मन्त्री हा आपल्याला सल्ला देण्यासाठी नसून, आपल्या स्वतःच्या 'हो'त 'हो' मिळवण्यासाठीच असतो. त्याचे वडील शूरसेन यांच्या मन्त्र्याला सर्वजण 'असमर्थ' म्हणत असल्यामुळे त्याच्या जागी नवा मन्त्री नेमावा असा वीरसेनचा विचार होता.

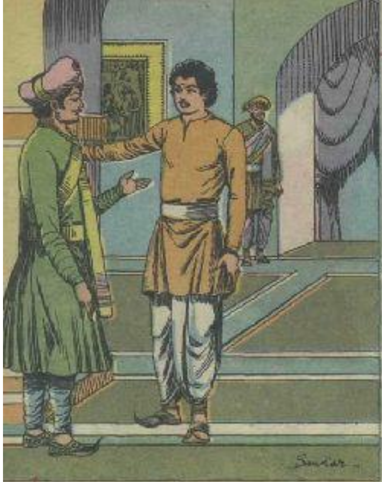
सुनन्द घरी पोचला, तेव्हां त्याच्या मातेने त्याला ही सर्व हकिकत सांगून म्हटले–"तू अगदी योग्य वेळी परत आला आहेस. असं कळलंय की उद्याच वीरसेन नवा मन्त्री निवडणार आहे. तूच त्याचा मन्त्री बनून, 'आपल्या पित्यापेक्षाही श्रेष्ठ मन्त्री' म्हणून नाव मिळव."

दुर्दैवाने त्याच रात्री सुनन्दला खूप ताप आला. त्या आजारातून बरं व्हायला त्याला एक आठवडा लागला. बरा झाला

तेव्हां राजगुरू तेथे आले व त्याला म्हणाले– "पुत्रा, नव्या मन्त्र्याची नियुक्ति तर झालीही. पण अजून आपली संधि गेलेली नाही. तू माझ्याबरोबर चल. मी तुझी राजाशी गाठ घालून देतो. मी सांगितलं तर वीरसेन दोन मन्त्री ठेवायलाही मागेपुढे पहाणार नाही. पण देशासाठी तुझी आज फार गरज आहे."

सुनन्द राजगुरूबरोबर जायला तयार झाला, पण तो असं म्हणाला की त्यापूर्वी त्या दुसऱ्या नव्या मन्त्र्याला भेटायची आपली इच्छा आहे. राजगुरु सुनन्दला नव्या मन्त्र्याकडे घेऊन गेला, तेव्हां त्याला असं आढळून आलं की, आपले गुरु वितंड यांनी ज्याला 'कुचकामाचा' समजून

झिडकारलं होतं, तो रमाकान्तच नवा मन्त्री झालेला आहे!

दोघांच्यात खुशालीच बोलणं झालं अन् राजगुरूने रमाकान्तला आपल्या मनातली गोष्ट सांगितली. यावर रमाकान्त आनन्दाने म्हणाला–"आम्ही दोघं एकाच राजाजवळ मन्त्री बनून राहिलो, तर ते मी आपलं अहोभाग्यच समजेन."

पण सुनन्द चटकन बोलला–"अरे, मी तर तुझं अभिनन्दन करायला इथे आलो होतो. गुरुजी मला म्हणाले होते की, मी जर गुरुकुलाची जबाबदारी घेतली, तर ती माझी त्यांना गुरुदक्षिणा ठरेल. मी त्यांचं म्हणणं टाळू शकत नाही. मी तर आता परत दंडकारण्यातच जाणार आहे."

सुनन्द तेथून घरी आला अन् आपल्या आईला बरोबर घेऊन तो दंडकारण्यातील आपल्या गुरुकुलाकडे निघाला.

इथेच गोष्ट संपवून वेताळ म्हणाला–"हे विक्रम राजा, सुनन्दचं असं म्हणणं होतं की गुरुदक्षिणेपेक्षा मातृदक्षिणाच जास्त श्रेष्ठ. अन् त्यानुसार मन्त्री बनण्यासाठीच तो गुरुकुलातून घरी परत आला. मग नंतर त्याने आपला विचार का बदलला? मन्त्र्याच्या निवडीच्या नेमक्या वेळी सुनन्द आजारी पडला;–त्यानं तो काय दैवसंकल्प मानून आपला विचार बदलला? की रमाकान्तसारख्या बेकार माणसाच्या बरोबरीने मन्त्री बनून रहाणं त्याला अपमानास्पद वाटलं? सर्वात विशेष म्हणजे अगदीच असमर्थ–रमाकान्तसारखा माणूस मंत्री असताना, आपल्या सारख्याने त्याच्या जोडीच्या पदावर रहाणे किती अगत्याचं आहे, हे तो कसं विसरला? सुनन्दने वितंडसारख्या महान गुरूजवळून विद्या मिळवली होती. तरीही त्याच्यात माणसाला ओळखण्याची कला, समयसूचकता व योग्य कामाची अभिलाषा या आवश्यक गोष्टींचा अभाव कसा कसा काय आढळतो? या प्रश्नांची उत्तरं तुला माहीत असूनही दिली नाहीस तर तुझं मस्तक फुटून जाईल."

राजा विक्रम उत्तरला–"सुनन्दचे गुरु वितंड यांनी सांगितलं होतं की त्याने आपलं ज्ञान कोणत्याही एका राजासाठीच सीमित ठेवू नये. परन्तु मातेचं बोलणं मनात ठेवून तो घरी निघून गेला होता, मंत्री बनण्यासाठी. यावरून त्याच्या मनातला मातेबद्दलचा आदरभाव दिसून येतो. परन्तु नवीन राजाने मन्त्री म्हणून नेमलेला माणूस पाहून त्याला आश्चर्य तर वाटलंच, पण त्याबरोबरच या गोष्टीचा भरपूर विचार करायची संधीही मिळाली. नवीन राजा वीरसेन अहंकारी असेलही, पण तो बुद्धिमानही आहे. तो जर बुद्धिहीन असता, तर मन्त्री बुद्धिमान असूनही काही उपयोग झाला नसता. राजा बुद्धिहीन असता, तर सुनन्द बुद्धिमान असल्याने त्याने राजाला नक्कीच मदत केली असती. परन्तु, इथे बुद्धिमान राजा वीरसिंहने आपल्या साऱ्या बुद्धीचा उपयोग करून, रमाकान्तला मन्त्री म्हणून निवडलं होतं. याचा अर्थ काय होतो? अर्थ असा की–राजा वीरसिंहच्या मनात मंत्र्याचं पद म्हणजे केवळ अलंकारच होय. म्हणजे मन्त्रीपदाला काही किमतच नाही. अशा परिस्थितीत पुढे काय होणार हे तर बुद्धिमान सुनन्द ताबडतोब समजून चुकला. आणि त्याने निर्णय घेऊन टाकला की मन्त्री बनून आपली विद्या व ज्ञान-संपदा वाया जाऊ द्यायची नाही. असं करणं मातृदक्षिणा होणार नाही, आपल्या मातेची अभिलाषा पूर्ण होणार नाही. यामुळेच त्याने ताबडतोब निर्णय घेऊन गुरुदक्षिणा म्हणून गुरुकुल चालवून आपली विद्या व शास्त्रज्ञान सार्थकी लावायचे ठरवले. त्याचा अनेकांना उपयोग होणार होता. हा निर्णय घेण्याचा असा मतलब नव्हे की त्याच्यात स्वभावज्ञान, समयसूचकता व ध्येयशुद्धि या गुणांचा अभाव आहे."

अशा तऱ्हेने योग्य उत्तर दिले, तेव्हा विक्रमराजाचा मौनभंग झालाच. अन् त्यामुळे वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व पुन्हा त्याच झाडाच्या फान्दीला लटकू लागला.

(कल्पित)

"खरी गोष्ट"

श्रीपुरच्या जमीनदाराची एक विशेष सवय होती. नोकरी मागायला त्याच्याकडे कोणी आले, की तो त्याला तीन प्रश्न विचारत असे. त्यांची बरोबर उत्तरे आली तरच त्या माणसाला नोकरी मिळे. कधी कधी त्याचे प्रश्न खूप सोपे असत, नोकरीसाठी आलेला उमेदवार झटपट उत्तरे देई. पण कधी ते भारी कठीणही असत. कोणालाच त्यांची उत्तरे मिळत नसत अन् उमेदवारांना हात चोळत परत जावे लागे.

रुद्र नावाचा एक बहिरंभट एकदा जमीनदाराकडे नोकरी मागायला आला. त्याच्याकडे पाहून जमीनदाराने विचारले–"बोल, एकदा हरवल्यावर परतही मिळू शकतं असं काय ?"

"पैसा !" रुद्र उत्तरला.

"एकदा गेली की कधीच परत मिळत नाही अशी वस्तु कोणती ?" दुसरा प्रश्न !

"रात्र आणि दिवस." रुद्रने पटकन उत्तर दिले.

"मदत घेणाऱ्याने, मदत करणाऱ्याबद्दल किती दिवसपर्यंत कृतज्ञ रहावे ?" जमीनदाराने शेवटचा प्रश्न विचारला.

"जन्मभर !" रुद्रने सहजपणे सांगितले.

जमीनदाराने खूप होऊन रुद्रला लगेच नोकरीला ठेवून घेतले. नंतर थोड्याच दिवसात त्याला कळले की रुद्र हा बहिरा आहे. तेव्हा आश्चर्य वाटून त्याने रुद्रला विचारले–"तू तर बहिरा आहेस; मग त्या दिवशी माझ्या प्रश्नांची योग्य उत्तर कशी दिलीस ?"

या वेळी जमीनदार मोठ्याने बोलत असल्याने रुद्रला ते बरोबर ऐकू आले.

रुद्र म्हणाला–"हुजूर, त्या दिवशीचे आपले प्रश्न अन् मी दिलेली उत्तरं मला छान आठवत आहेत. आपण प्रथम विचारलं की–तुला काय पाहिजे ? मी उत्तरलो–'पैसा !' नंतर आपण विचारलं–तू केव्हा केव्हा काम करशील ? मी उत्तरलो–'रात्रंदिवस'. आपण शेवटी विचारलं–तू कुठवर काम करू शकशील ? मी म्हणालो–'जन्मभर !'"

सारा घोटाळा जमीनदाराच्या लक्षात आला आणि खरं रहस्य जाणून हसतच जमीनदार म्हणाला–"वहा रे बहिरंभटा ! खरी गोष्ट तर मला आत्ताच कळली !"

चांदोबा पुरवणी–४२

भारतातील पक्षी व जनावरे :

सिंह

वन्य प्राणी सिंह हा प्राचीन काळापासून 'जंगलचा राजा' म्हणून प्रसिद्ध आहे. पंचतन्त्र किंवा इसापच्या गोष्टींत सिंहाला वनराज म्हणून विशिष्ट स्थान दिले गेले आहे. पूर्वी सिंहाला आपण आपला 'राष्ट्रीय प्राणी' मानत होतो. पण आता हळूहळू यांची संख्या घटत गेल्याने वाघाला 'राष्ट्रीय प्राणी' हे स्थान प्राप्त झाले आहे.

सिंह (नर) आपल्या आयाळीमुळे फारच गंभीर व भव्य वाटतो. हा ही वाघाप्रमाणेच मार्जारपरिवारातला प्राणी आहे. परंतु आयाळीमुळे तो अगदी मांजरासारखा दिसत नाही. पूर्ण वाढ झालेल्या सिंहाची नाकापासून शेपटापर्यंत लांबी २७५ सें. मी. इतकी असते आणि उंची ९० सें. मी. असते. भुरक्या व पिवळ्या रंगाचे मिश्रण असलेल्या या सिंहांची आयाळ तर अधिक गडद असते. हे प्राणी चार-पाच पासून वीसपर्यंतच्या संख्येने एकत्र कळप करून रहातात.

एके काळी भारतात सर्वत्र सिंह आढळत असत. परन्तु, असे म्हणतात की–सैबेरियातून आलेल्या व यांच्याहूनही क्रूर असणाऱ्या सिंहांनी यांना दक्षिणेकडील प्रान्तात पिटाळून लावले. सध्या गुजराथ राज्याच्या 'गीर नॅशनल पार्क' मध्ये ते पहायला मिळतात, म्हणजे केवळ हीच जागा आता त्यांचे आश्रयस्थान बनली आहे. या 'वन्यपशु सुरक्षा केन्द्रात' सध्या जवळ जवळ २३० सिंह अस्तित्वात आहेत.

फिनलॅण्डची बातमीदार बालिका

मागच्या नोव्हेम्बरमधे केरळची राजधानी तिरुअनंतपुरम् (त्रिवेन्द्रम्) येथे आंतरदेशीय बाल चित्रपट महोत्सव साजरा झाला. त्यावेळी बातमीदारांमधे एक दहा वर्षांची मुलगी होती. सर्वांच्या नजरा तिच्यावर लागून राहिल्या होत्या. कोणा परदेशी बातमीदाराबरोबर ती आली असेल असे लोकांना वाटले. पण तिच्याजवळ स्वतन्त्र 'ओळखपत्र' पाहून ते चकित झाले.

तिचे नाम होते इनो हिक्किनेन. ती फिनिश टी. व्ही. ची प्रतिनिधि म्हणून त्या चित्रपट-महोत्सवात भाग घेण्यासाठी आली होती. येथील चित्रपट पाहून, चित्रपट प्रमुखांना भेटून, त्यांच्या मुलाखती घेऊन त्यांचे रिपोर्ट फिनलॅण्ड टी. व्ही. कडे पाठवण्यासाठी तेथून सहा जणांचा जो संघ आला होता त्यांतीलच एक ही मुलगी होती.

ती तिरुअनन्तपुरमला पोचताच तिला चित्रपट-महोत्सवाच्या जागी—कनककुन्नु भवनात—पोचवले गेले. त्या भवनाच्या आसपासची नैसर्गिक दृश्ये पाहून ती फार खूष झाली. त्यानंतर दोन आठवडे त्या महोत्सवात हिरिरीने भाग घेऊन तिने खूप उत्साह दाखवला. आपल्या बाल-कलाकारांची तिने फार स्तुति केली. चित्रपट महोत्सवाच्या व्यवस्थापकांनी दिलेले केरळी भोजन व पक्वान्नं तिने आवडीने खाल्ली. सर्वात खास केरळची 'नेन्द्रम्' (आपल्याकडील राजाळी केळ्यांसारखी) केळी तिला फारच आवडली. आपल्या देशी परत जाताना या केळ्यांच्या चिप्सची थोडी पाकिटे तिने बरोबर नेली.

चौथ्या इयत्तेतली विद्यार्थिनी इनो ही तेथे खूप चित्रपट पहात राहिली आणि विविध देशांतून आलेल्या मुलांशी तिने खूपशा गप्पाही मारल्या. त्यांच्याकरता नियोजित केलेले खेळही ती खेळली.

"हा चित्रपट महोत्सव म्हणजे खरोखर एक मेजवानीच आहे." इनो म्हणाली. वास्तविक फिनलॅण्डमधे बाल-चित्रपटांची निर्मिति खूपच कमी केली जाते. आतापर्यंत इनोने तेथे टी. व्ही. वर व थिएटर्समधे मिळून जितके चित्रपट पाहिले त्यांच्या दुप्पट बाल-चित्रपट तिने या महोत्सवात केवळ दोन आठवड्यात पाहिले. त्यांपैकी कित्येक तिला फार आवडले. ती म्हणाली की तिला विशेषतः मल्याळम् फिल्म 'अभयं' फार आवडली. नेहमी अभ्यास करण्यासाठी मागे लागणाऱ्या दहा वर्षांच्या मुलाला टोकटी आपल्या आजोबांजवळ 'अभय' मिळते—अशी या चित्रपटाची गोष्ट आहे. अभ्यासात हुशार असणारी इनो, पियानोही सुन्दर वाजवते. ड्रॉईंग काढणे तिला आवडते व टेनिस खेळायला तर फारच आवडते. स्टेफी ग्राफ ही तिला खास आवडणारी टेनिसपटू.

तुम्हाला माहीत आहे?

१. डुकराच्या जातीतला सर्वात मोठा प्राणी कोणता?
२. जिप्सी (बंजारा) लोक कोणती भाषा बोलतात?
३. एक असा देश आहे, की जो एकाच शहराने व्यापलेला आहे. तो देश कोणता? व ते नगर कोणते?
४. फाउंटन पेनचा शोध कोणी लावला?
५. अटलांटिक महासागरावरून एका महिला पायलटने उड्डाण केले होते. ती महिला कोण?
६. एकच अंक सोडून बाकी सर्व अंक रोमन पद्धतीने लिहिता येतात. तो अंक कोणता?
७. कोणता ग्रह रंगाने लाल आहे?
८. संपूर्ण जगात पोस्टाच्या पेटीचा रंग लाल निश्चित झाला आहे. मग त्यापूर्वी तो रंग कोणता असे?
९. कळसूत्री बाहुल्या बनवायची सुरुवात कोठे झाली?
१०. 'बाटिक' पद्धतीचे पेंटिंग प्रथम कोणत्या देशात सुरू झाले?
११. खेकडा कसा चालतो?
१२. सर रोगर बॅनिस्टर कशासाठी प्रसिद्ध आहे?
१३. पांढऱ्या हत्तींचा देश कोणता?
१४. डॉ० क्रिस्तियन बर्नार्डने सन १९६७ मधे एक प्रकारची राज्यचिकित्सा पद्धत सुरु केली. ती पद्धति कोणती?
१५. सन १९९० मधे एक पत्रकार प्रथमच अंतरिक्षात गेला. तो कोण होता?

उत्तरावली

१. पाणघोडा.
२. रोमनी.
३. वेटिकन, रोम.
४. लुई वॉटरमन.
५. अमीलिया एर्हार्ट (ई. स. १९२८)
६. शून्य.
७. मंगळ.
८. हिरवा.
९. भारत, मिश्र.
१०. इण्डोनेशिया.
११. तिरका चालतो.
१२. सर्वात प्रथम हा चार मिनिटात १ मैल पळाला होता.
१३. सयाम—आजचा थायलंड.
१४. हृदय-परिवर्तन.
१५. टोयोहिरो अकियामा.

चांदोबाच्या बातम्या

वानर 'अभिनेता' अमेरिकेत प्रदर्शनासाठी

१९९२ हे वर्ष जपानमधे 'वानर वर्ष' म्हणून मानले जात आहे. यावरून असे लक्षात येते की तेथे आता वानरांना महत्व दिले जात आहे. भारतातल्या गल्ल्यांमधून माकडांचे जे खेळ दाखवले जात असत, ते आता जपानच्या रंगमंचांवर पोचले आहेत. त्यांना तेथे 'सरुमावाशी' नावाने ओळखले जाते. हजार वर्षांपूर्वी जेव्हा चीनमधून माकडे जपानमधे गेली, तेव्हा जपान्यांनी माकडांचे खेळ व कौशल्य पाहिले होते. ती एक कला मानली जात असे. परन्तु इ. स. १८६० च्या आसपास पाश्चात्य प्रभावामुळे यात मधेच खंड पडला होता. आता शंभर वर्षांनंतर या कलेला पुनर्जीवन मिळाले आहे. व संध्या प्रसिद्ध टी. व्ही. स्टार वानर अभिनेता 'जिरो' याला मास्टर सरो मुरासाकी अमेरिकेतील रंगमंचावर 'हॅम्लेट' च्या प्रदर्शनासाठी शिक्षण देत आहे.

अति वजनदार शरीर

अमेरिकेतील न्यूयॉर्कच्या नासावमधील वॉल्टर हडसन हा गेल्या १८ वर्षांत आपल्या घराच्या बाहेर पडलेला नव्हता. याचे कारण आहे त्याचे वजनदार शरीर! एके काळी त्याचे वजन ५४४ कि. ग्रॅ. होते, पण ते २३६ कि. ग्रॅ. पर्यंत घटवण्यात त्याने यश मिळवले. तो थोडा थोडा इकडे तिकडे फिरू लागला होता. तीन महिन्यांपूर्वी त्याच्या मृत्युसमयी त्याचे वय होते ४६ वर्षे. त्यावेळी त्याच्या शरीराचे वजन २७२ कि. ग्रॅ. होते. त्याचा मृतदेह दरवाज्याबाहेर आणणे फार कठीण झाल्यामुळे त्याच्या अन्त्यविधीस बराच उशीर झाला.

ड. ड. नीमन

बीदार गावात नीमन नावाचा एक रिकामटेकडा माणूस रहात असे. तो नाकात बोलायचा आणि मधेच तपकीर ओढून जोरात शिकायचा. लोकांना त्याची मोठी मजा वाटे अन् यामुळेच लोक त्याला 'ड ड नीमन' म्हणत.

ड-ड नीमनला काम करायला आवडत नसे, त्यामुळे आज कोणाकडे जाऊन फुकटचं हादडावं, किंवा कुणाला फसवून पैसे लाटावे–यासाठी रोज तो संधी शोधत असे. कोणाकडे लग्न असो, बारसं असो, की बारावं असो; ड ड नीमन त्या घरी जाऊन घरातल्यांशी गप्पा मारत बसून, तिथून जेवण उपटून मगच जात असे.

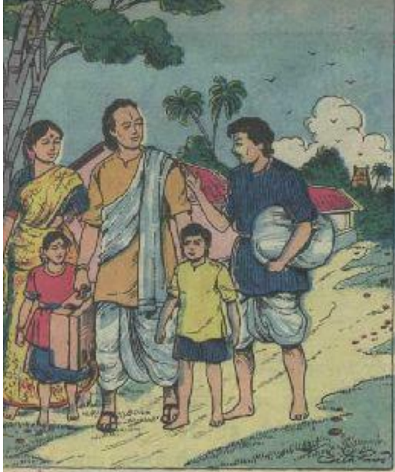
जेवायला बसताना तो म्हणे–"मला फार संकोच वाटतो बुवा! पण्पा तुम्ही आग्रह केलात, म्हणून बसतो जेवायला. आणखी एक–मी कमी खाल्लं तर तुम्हाला वाईट वाटेल!" अन् असे बोलून तो दोन-तीन माणसांचे अन्न खाऊन टाकत असे.

हळूहळू त्याची ही सवय गावातल्या लोकांच्या लक्षात येऊन चुकली. यानंतर त्याने जेवण्यासाठी गावकऱ्यांवर अवलंबून रहायचे सोडून दिले. नोकरी शोधायला गावात येणारी नवी-नवी माणसं तो शोधू लागला.

एक दिवस 'ड ड' ची नजर कचेरी-तल्या बदरीनाथवर पडली. तो गावात नवा आला होता, अन् त्यावेळी तो केळीची पाने अन् तोरण बांधण्यासाठी आंब्याच्या डहाळ्या घेऊन घरी निघाला होता. काही मिनिटातच 'ड ड' ने त्याच्याशी दोस्ती जमवली. त्याला कळले की त्या दिवशी बदरीनाथच्या घरी त्रिनाथ व्रत होणार होते.

ड ड नीमन बदरीला म्हणाला–"अरे! हे तुम्ही इतक्या उशिराने का सांगितलं मला? घरात व्रत किंवा उत्सव असला,

' जमना शिंदे

तर अशा पुण्यकार्याच्या वेळी मित्रमंडळी अन् नातेवाईकांसह भोजन करायचं असतं! तेव्हां आज मी तुमच्याकडेच येईन हं! हंऽ, अन् चांगला लवकरच येईन बरंका! अच्छा, त्या अमरनाथच्या घरातच आहे ना बिऱ्हाड तुमचं?" असे म्हणून तपकीर ओढून तो जोरात शिकला.

एका अगदीच अपरिचित माणसाला आपल्याशी इतक्या सलगीने बोलताना पाहून बदरीनाथला आश्चर्यच वाटले. पण 'एक जण जेवायला येतो' म्हणत असताना, त्याला 'नको' कसे म्हणायचे–असे वाटून तो नीमनला म्हणाला–"हो हो, लवकर या हं!"

पण त्या दिवशी ङङ नीमन बदरीच्या घरी जेवायला गेलाच नाही. त्याच दिवशी त्याला नंतर कळले की गावचा पुरोहित कुठल्याशा पुण्यक्षेत्री दर्शनाला चालला आहे. अन् नीमन मग त्याच्या घरी जाऊन पुरोहिताला म्हणाला–"अरे, तुमच्या-सारख्या पुण्यवान माणसाबरोबर राहून तुमची सारी सेवा करावीशी वाटते मला." अशा प्रकारे आपणच सर्व काही बोलत राहून त्याने पुरोहिताला अडचणीत टाकले अन् शेवटी तो पुरोहिताबरोबरच पुण्यक्षेत्री रवाना झाला!

त्या दिवशी बदरीनाथने बिचाऱ्याने संध्याकाळपर्यंत नीमनची वाट पाहिली अन् खूप उशीरा संध्याकाळी जेवण केले.

एक आठवड्याने नीमन यात्रेहून परत आला अन् बदरीनाथ त्याला वाटेत भेटला. त्याला पहाताच बदरीनाथला खूप राग आला. तो काही बोलू लागताच नीमन न डगमगता म्हणाला–"अरे, रागावू नका असे. प्रेमाने अन् त्यापेक्षाही मोठ्या आदराने तुम्ही त्या दिवशी जेवायला बोलावलं होतं मला! अशा वेळी माणूस आला नाही तर किती राग येईल एकाद्याला, हे चांगलं कळतं मला! पण आता त्याच्या बदली मी तुमच्या घरी दोन्ही वेळचं जेवायला येतो, तिथेच आंघोळही करीन मी. चला, चला." असे म्हणून बदरी-नाथच्या खांद्यावर हात ठेवून तो त्याच्या-बरोबरच त्याच्या घरी गेला.

बदरीनाथच्या घरात त्याची एक म्हातारी आत्या होती. ती प्रत्येकाशी 'अरे-तुरे' करूनच बोले. नीमनला ते जरा विचित्रच वाटले.

नीमनने तपकीर ओढून शिकताच म्हातारी जरा चिडल्यासारखा चेहरा आक्रसून म्हणाली–"अरे ङङ! तुझ्या बाबतीत ऐकलय मी सारं! आता तपकीर ओढायचं सोडून दे! तपकीर ओढून ओढून तुझ्या नाकाची अगदी तपकिरीची डबीच होऊन गेलीय की! स्वयंपाक तयार होत आलाय, अन् तू तर अजून आंघोळही केली नाहीस? जा, विहीरीवर जाऊन चांगली आंघोळ कर. अन् चार-पाच घागरी पाणीही आणून टाक. स्वयंपाक घरातलं पाणी अगदी संपून गेलंय बघ!" म्हातारी हे सर्व अशा काही आवाजात बोलली की, जणू काही ती नीमनला हुकुमच सोडते आहे!

ङङ बिचारा आता लाचार होता, विहीरीवरून तो पाणी आणून आणून स्वयंपाकघरातली भांडी भरू लागला. विहीर चांगली खोल होती, पाणी काढायला चांगलाच त्रास होत होता! तो मनात विचार करू लागला–"हूं:! या घरी जेवायला येऊन मोठीच चूक केली मी!"

चार घागरी पाणी आणल्यावर तो जेव्हां दमून श्वास टाकू लागला, तेव्हां

म्हातारी कडक आवाजात त्याची निर्भत्सना करत म्हणाली–"अरे? चार घागरी पाणी आणून इतका दमतोस? फुकटचं खायला लागलं की असंच होणार. चल रे ङ ङ! आता बस जेवायला!"

म्हतारीने पत्रावळीवर वाढायला सुरुवात करताच नीमन वसावसा खाऊ लागला. ते पाहून म्हातारी म्हणाली–"मी ऐकलं की रात्रीही इथेच जेवणार आहेस तू! त्यामुळे मी स्वयंपाक जास्त करून ठेवलाय. पण सगळं एकाच वेळी खाऊन टाकलंस तर कसं जमेल रे? माणूस म्हणून जन्माला येणारानं जरा लाजलज्जाही संभाळायला हवी नं? पहिल्याच दिवशी अशी वसवस केलीस, तर दुसऱ्यांदा कोण बोलावणार रे तुला?"

आजपर्यंत ङ ङ नीमनने असंले काही बोलणे ऐकले नव्हते. तो सर्वांना म्हणे की–तुम्ही आग्रह केलात म्हणूनच आलो मी तुमच्याकडे जेवायला! पण हे अगदीच निराळे घडत होते! म्हातारीच्या बोलण्याने त्याच्या डोळ्यात पाणीच आले.

जेवण उरकून तो जायला लागला, तर त्याला थांबवत म्हातारी म्हणाली–"अरे, फुकटचं खाऊन तसाच निघालास? तुझी उष्टी पत्रावळ कोण उचलणार रे? बेकार अन् रिकामटेकडा तू, दोन चार इकडल्या तिकडल्या गप्पा मारून फुकटात जेवणारा तू, जेवण पत्रावळ तशीच टाकून ये ती अन् जेवल्या जागेवर हळदीचं पाणी शिंपड! मी रीति-रिवाज, आचार-धर्म पाळणारी बाई आहे."

ङ ङ नीमनला आता तोंड उघडता उघडवेना! म्हातारी सांगेल तसतसं मुकाट्याने करत गेला तो, अन् शेवटी तेथून निघून गेला. रात्री जेवायला जायची हिंमतच नव्हती त्याची!

दुसऱ्यांकडे फुकट जेवायला जायची सवय नीमनने दुसऱ्याच दिवसापासून सोडून दिली. दया येऊन कोणी त्याला बोलावले तरी तो पटकन जायला तयार नसे!

सल्लागाराची निवड

खूप जुनी गोष्ट. अवन्ती देशावर राजा वीरवर्माचे राज्य होते. त्याचा खाजगी सल्लागार म्हणून काम करणारा जयानन्द आता खूप म्हातारा झाला होता व अलिकडे तो मधून मधून आजारीही असे. राजाला वाटले की आता त्या जागी कुणा नवीन व्यक्तीची नेमणूक करणे आवश्यक आहे. पण हे काम मोठे कठीण होते जयानन्द आतापर्यंत ज्या सूक्ष्म बुद्धीने कठिणात कठीण अशी अडचण सहज सोडवत असे, त्या तऱ्हेची कुवत असणारा माणूस शोधणे सोपे नव्हते. अशी माणसे जगात क्वचितच सांपडतात.

एके दिवशी राजाने आपला मन्त्री सुबुद्धि याच्याशी या विषयावर चर्चा केली. मन्त्री म्हणाला–"महाराज, आपण प्रथम आपल्या देशातल्या राजनीति, अर्थशास्त्र आणि न्यायशास्त्र जाणणाऱ्या लोकांना बोलावून घेऊ. नन्तर त्यांची परीक्षा करून सर्वात लायक माणसाची नेमणूक करू. यासाठी आपण जयानन्दांचीच मदत घेऊ. योग्य माणसाची पारख करण्यात ते चांगलेच तरबेज आहेत."

राजाने ही गोष्ट मान्य केली. मन्त्र्याने विशेष अशा प्रतिभावान लोकांना पाचारण केले. चारही दिशांकडून अनेक युवक यासाठी राजधानीत आले. त्यांची परीक्षा घेतली गेली व जय आणि विजय हे दोन तरूण परीक्षेत पहिले आहे. कोणाला योग्य ठरवावं असा मोठा प्रश्न पडला. दोघांनाही अगदी सारखेच गुण मिळाले होते. त्यामुळे यासंबंधी जयानन्दचे मत विचारले गेले.

सर्व हकीकत ऐकून जयानन्द म्हणाला–"खाजगी सल्लागादाला फक्त शास्त्रीय ज्ञान असणं पुरेसं नाही. क्लिष्ट समस्या सोड-

मयूरेश मिथन

वण्यासाठी अगदी सूक्ष्म बुद्धि असणं जास्त आवश्यक असतं. शास्त्रज्ञान सारखंच असणाऱ्या त्या दोघात योग्य कोण आहे हे ही परीक्षाच सांगेल. यासाठी आपल्याला एक स्वतंत्र परिक्षाच योजायला हवी."

दुसऱ्या दिवशी जय व विजयला बोलावून घेऊन मन्त्री म्हणाला–"माझा एक आवडता मित्र विचित्र परिस्थितीत देवाघरी गेला. ती घटना मी तुम्हा दोघांनाही सांगतो. नीट लक्षपूर्वक ऐका अन् मग तुमच्यापैकी एकाची निवड होईल." अन् त्याने दोघांना सांगितले–

"मन्म्याचा दयावान् नावाचा मित्र म्हातारा झाला होता. त्याला हृदयविकारही जडला होता. एका रात्री दयावानला एक भयानक स्वप्न पडले. त्या स्वप्नात तो स्वतः एका जंगलात रस्ता चुकला होता. रस्ता शोधत तो जंगलातल्या झाडांमधून पुढेपुढे जाऊ लागला. शेवटी तो एका मैदानात पोचला. रात्र झाली होती, वर आकाशात तारे टिमटिमत होते. त्या अंधुक प्रकाशात त्याला चार रस्त्यांचा एक चौक दिसला. एका वाटेने तो पुढे निघाला. पण थोडं पुढे गेल्यावर तो रस्ताच बन्द झाला! समोर झाडोरा आणि काटेरी झुडुपं दिसत होती. तिथे काही सिंह फिरत होते. एका सिंहाने दयावानला पाहिले अन् जोराने गर्जत तो त्याच्याकडे येऊ लागला. दुसऱ्या बाजूने आणखी ही दोन सिंह त्याच्याकडे धावले.

दयानन्द घाबरला अन् जीव वाचवण्यासाठी तो धुम् पळत सुटला. पळता पळता तो परत त्या चौकात येऊन पोचला. सिंहाचा आता कुठे पत्ताचा नव्हता. म्हणून तो जरा वेळ आराम करून त्या चारांपैकी दुसऱ्या रस्त्याने निघाला. थोडं पुढे गेल्यावर त्याला एका ठिकाणी स्वच्छ प्रकाश दिसला. झाडीमागे जाऊन दयावान त्या प्रकाशाकडे पाहू लागला. त्या जागी अनेक वारुळे होती, अन् त्यांच्यावर मोठमोठे साप फणा उघडून नाचत होते. त्यांच्या फणांवरील नागमण्यांचाच तो प्रकाश होता. दयावान न घाबरता ते सर्प-नृत्य पाहू लागला.

हे सर्व आश्चर्याने पहात असलेल्या दयावानला त्या सापांपैकी पाच फणा असलेल्या एका महासर्पाने पाहिले अन् जोराने फुत्कारत तो दयावानकडे येऊ लागला. आता पुन्हा दयावान मागे वळून पळत सुटला. पडत-धडपडत तो पुन्हा त्या चौकात पोचला. तिथे बसून त्याने काही वेळ विश्रांति घेतली.

आता दयावान तिसऱ्या रस्त्यावरून थोडा पुढे गेला. तो रस्ता डोंगरातल्या एका गुहेपुढे जाऊन थांबला. तेथे त्याला काही मानवी हाडांचे सापळे दिसले. धोक्याचा तो इशारा पाहून दयावान तसाच मागे फिरणाऱ, इतक्यात गुहेतून एक राक्षस नाकाने वास घेतघेत बाहेर आला. त्याला पहाताच दयावानला धक्काच बसला अन् मागे वळून तो पुन्हा चौकाकडे पळू लागला. जास्तीत जास्त जोराने पळण्याचा त्याने प्रयत्न केला.

पण आता राक्षसाला आपल्या मागे येताना पाहून तो चौथ्या रस्त्याने पळत सुटला. राक्षस पाठलाग करतच होता. तो रस्ता एका डोंगराच्या माथ्यावर जाऊन अचानक थांबला होता. दयावानने तेथून खाली पाहिले तर त्याला एक खोल वरचा तळही दिसेना. पुढे जावं तर रसातळ अन् मागे तर राक्षस! तो बिचारा

भीतीने आपादमस्तक कापू लागला. इतक्यात त्याच्या पायाखालचा दगड निसटला! जोराने किंचाळत तो खाली कोसळला!"

इतके सांगून उदास चेहऱ्याने मन्त्र्याने जय-विजयकडे पाहून म्हटलें-"ऐकलंत ना किती भयानक आहे हे स्वप्न? माझा मित्र दयावान बिचारा अगोदरच हृद्रोगी, अन् स्वप्नातल्या धक्क्याने त्याची झोप उडाली, भीतीने त्याच्या हृदयात कळ उठली आणि तो मरून गेला! थोड्या वेळात सर्व अंक संपला."

हे ऐकून वाईट वाटून जय म्हणाला-"मनोवैज्ञानिकही असंच सांगतात की स्वप्नातल्या अनुभवांचा परिणाम मानवी शरीरावर नक्कीच होतो. तुमच्या मित्रावर तर चार वेळा प्राणसंकट गुदरलं स्वप्नात! हृद्रोगी असल्याने त्याला ही भीती सहन न होऊनच हृदयविकाराच्या झटक्याने त्याचा मृत्यु ओढवला असावा. तुमच्या मित्राच्या मृत्युबद्दल मीही तुमच्या दु:खात सहभागी आहे. त्याच्या मागे त्याचे कोण कोण नातेवाईक आहेत?"

डोके हलवून मन्त्र्याने आता विजय-कडे पाहिले. हळूच हसत विजय म्हणाला-"क्षमा असावी महामन्त्रीजी, आपण आत्ता जे काही सांगितलंत ती म्हणजे केवळ कल्पित कहाणी आहे. यात सत्य तिळभरही नाही."

रागावून मन्त्र्याने विचारले-"कल्पित कहाणी? आपलं म्हणणं सिद्ध कसं करून दाखवशील?"

नम्र आवाजात विजय उत्तरला-"आपण म्हणालात की, आपला मित्र जागा झाला अन् त्याच्या छातीत कळ येऊन तो मरून गेला. अशा स्थितीत त्याचं हे लांबलचक स्वप्न आपणाला कळलंच कसं? हेच माझ्या विधानाचं प्रमाण."

मन्त्री सुबुद्धीने विजयच्या सूक्ष्मबुद्धी-बद्दल त्याचे अभिनन्दन केले आणि ताबडतोब राजाला सांगून त्याची 'खाजगी सल्लागार' म्हणून नेमणूक करवून टाकली.

वीर हनुमान

त्याचप्रमाणे अन्य प्रवेशद्वारांवर ठरलेल्या योजनेनुसार हल्ले झाले. आणि आवश्यकतेनुसार मदत करण्यासाठी सुग्रीव आपल्या विशाल वानर-सैन्यासह उत्तर व पश्चिमेकडील द्वारांवर सज्ज राहिला. युद्धासाठी वानरांनी मोठमोठे वृक्ष व दगड तयार ठेवले. वानर-सैन्याने संपूर्ण लंकेला वेढलं. त्यांच्यामुळे त्रिकूट पर्वत जणू अदृश्य झाला. वानर-सेनेच्या आरोळ्या सर्वत्र निनादत होत्या. वानर युद्धासाठी उतावळे झाले होते नि क्षणोक्षणी रामाचा जयघोष करी होते.

रामाने विभीषणाकरवी अंगदाला बोलवून घेतलं आणि त्याला दूत म्हणून रावणाकडे पाठविण्याचा आपला विचार सांगितला. आपला परिचय देऊन अंगदाने खालील निरोप रावणाला सांगावा अशी रामाने आज्ञा केली.

"हे रावणा, ब्रह्मदेवाने दिलेल्या वर-दानाच्या शक्तीमुळे गर्विष्ट होऊन तू अनेक पापे केलीस. आता तुझ्या गर्वाचं घर खाली होणार! तू माझ्या पत्नीचं अपहरण केलंस, म्हणून मी आता यमराजासारखा क्रोधाची आग पाखडत तुझ्यावर आक्रमण करणार आहे. तुझा वध करण्यासाठी मी लंकेच्या प्रवेशद्वारी सज्ज आहे. कुठल्या पराक्रमाच्या गर्वाने तू सीतेला पळवून आणलीस हे मला माहीत नाही. पण आता त्या पराक्रमाचे प्रदर्शन कर. सीतेला आणून माझ्या स्वाधीन कर आणि माझ्या

पायांवर लोटांगण घालून मला शरण ये. नाहीतर माझे कठोर बाण या पृथ्वीवरून राक्षसांचं संपूर्ण निर्मूलन करतील. मला शरण आलेला धर्मनिष्ठ विभीषण आता या लंका-नगरीचा राजा बनेल. धैर्याने तू मला सामोरा ये आणि माझ्याशी युद्ध कर. असं न करता तू पक्ष्यासारखा उडून जाऊ लागलास तरी माझ्या बाणांच्या तावडीतून सुटणार नाहीस. माझ्या बाणांचं सामर्थ्य अजून तू पाहिलेलं नाहीस हे लक्षात ठेव. मी तुला आणखी एक छान सल्ला देतो. यापुढे तुला पुन्हा लंका दिसणार नाही, म्हणून आताच तू प्रेमाने आपली लंका डोळे भरून पाहून घे. तू आताच आपल्या अन्त्य क्रियेचे स्वप्न पहायला लाग, कारण तुझे प्राण आता माझ्या मुठीत आहेत. आता माझ्या तावडीतून तुझी सुटका कोणी ही करू शकणार नाही. अनेक भल्यांचे सल्ले तू धुडकावून लावले आहेस. त्याच्या परिणामांना आता तयार रहा."

रामाचा संदेश घेऊन तारा-पुत्र अंगद आकाश मार्गाने लगबगीने रावणाच्या महालात पोचला. आपल्या मंत्र्यांशी विचार-विनिमय करीत बसलेल्या रावणाला पाहताच अंगदाने आपला थोडक्यात परिचय देऊन ताबडतोब रामाचा संदेश ऐकविला.

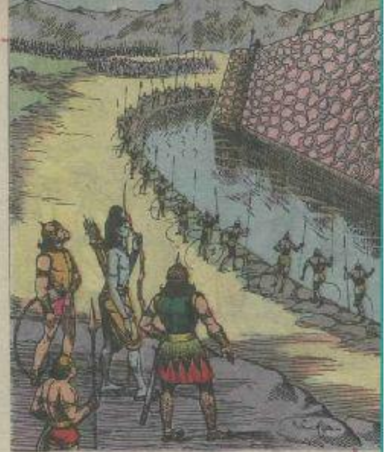
आपला अपमान करणारा हा संदेश ऐकून रावणाचा क्रोध अनावर झाला व त्याने मोठ्याने ओरडून आज्ञा दिली–"या दुष्टाला पकडून ठार करा, पहिलं काम हे करा. माझा पराक्रम याला एकदा चांगला पाहू द्या."

चार राक्षसांनी पुढे येऊन अंगदाला पकडले, पकडले कसले अंगद स्वतःच त्यांच्या पकडीत गेला. राक्षसांनी त्याला पकडताच अंगदाने सर्वांना आपल्या बाहुपाशात दाबले आणि तो वर उडाला. महालाच्या वर जाऊन त्याने राक्षसांना खाली फेकून दिले. महालाचा शीर्ष-भाग ही त्याने उध्वस्त केला. रावण हे सर्व पहात होता. काय करावे हे त्याला समजेनासे झाले. अंगदाने तेथून जोरात आरोळी ठोकली नि रामापाशी परत आला.

अंगदाचा हा प्रवेश रामाला अपशकुनासारखा वाटला. घाबरून तो चारी बाजूंना पाहू लागला आणि उसासे सोडू लागला. त्याला वाटले आता या युद्धात आपली काही धडगत दिसत नाही.

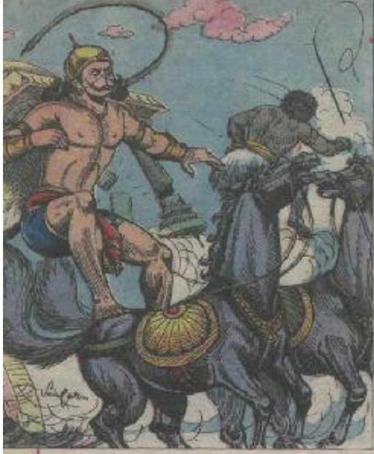
वानर आता युद्धासाठी अगदी उतावळे झाले होते नि राक्षसांची वाट पहात होते. सुग्रीवाच्या आज्ञेवरून पराक्रमी सुषेण आपल्या काही वानर-वीरांसह लंकेच्या प्रवेश-द्वारांवर हिंडू लागला. नगराच्या अंतर्भागातील राक्षस ही आपल्या अस्त्रांसह प्रमुखाच्या आज्ञेची वाट पहात होते. पण आता आज्ञा देणार कोण? स्वतः रावण घाबरून गेलेला होता.

काही राक्षस रावणाकडे गेले आणि वानरांनी लंकेला वेढल्याची वार्ता त्याला सांगितली. रावण ताबडतोब आपल्या सिंहासनावरून उठला व आपल्या महालाच्या गच्चीवर गेला. इतस्ततः वानरसेनेने वेढलेली लंका त्याने पाहिली. या विशाल सेनेला कसे ठार मारावे हे काही रावणाला समजेना. या वानरसेनेपुढे आपल्या सैन्याचा टिकाव लागणे कठिण आहे हे रावण समजून चुकला.

राक्षस किती दक्षतापूर्वक लंकेचे संरक्षण करीत आहेत हे रामाने प्रत्यक्ष लंका-नगरीच्या परिसरात जाऊन पाहून घेतले. आणि दुसऱ्याच क्षणी त्याच्या मनात विचार आला की याच नगरीत आपली सीता बंदिस्त आहे. त्याला अत्यंत दुःख झालं नि राग ही आला. तो वानरांना म्हणाला–"आता ताबडतोब शत्रु-संहार करायला लागा."

बानरवीर वृक्ष व दगड घेऊन तयारच होते. रामाचा आदेश मिळताच त्यांनी इतस्ततः शस्त्रांसह संचार सुरू केला. सर्व प्रवेश-द्वारांवर वानरांनी हल्ला चढवला. विभीषणाने आपले चिलखत चढविले व

आपल्या सेवकांसह तो रामाजवळ तयार राहिला. गज, गवय, गवाक्ष, गंधमादन आणि शरभ इकडे-तिकडे हिंडत वानर-सेनेला सूचना देऊ लागले. युद्धाला उतावळे झालेले वानर उत्साहाने सर्व बाजूंनी लंकेवर तुटून पडले.

याच वेळी रावणाने आपल्या राक्षस-सैन्याला युद्ध सुरू करण्याचा आदेश दिला. राक्षसांनी ताबडतोब सिंहनाद केला व शंख फुंकले. युद्धाच्या उन्मादाने लंकेच्या आतील बाजूला राक्षस व बाहेर वानर यांच्या आरोळ्यांनी चारी दिशा दुमदुमल्या.

दोन पक्षात युद्ध सुरू झाले. राक्षसांनी गदा, त्रिशूल व परशु या शस्त्रांनी वानरांवर प्रहार करायला सुरुवात केली. मोठमोठे वृक्ष व दगड राक्षसांवर फेकत व आपल्या नखां व दाढांनी राक्षसांना घायाळ करीत वानरांनी युद्ध सुरू केले.

काही राक्षस इमारतींवरून वानरांवर आपली अस्त्रे फेकू लागले.

अति उत्साहाने काही वानर तटावर चढले व तेथून राक्षसांना खाली ढकलून देऊ लागले. राक्षस व वानर यांच्यात घनघोर युद्ध सुरू झाले. सैन्याच्या अफाट गर्दीत अनेक ठिकाणी द्वंद्व-युद्धे ही झाली.

इंद्रजित व अंगद यांच्यात, विभीषणाचा एक मंत्री संपाती आणि प्रघस नावाचा राक्षस यांच्यात, आणि हनुमान व जंबुमाली यांच्यात द्वंद्व-युद्ध झाले. गज तपन नावाच्या राक्षसाशी व नील निकुंभ नावाच्या राक्षसाशी द्वंद्व-युद्ध करू लागला. सुग्रीव व प्रघस नावाचा राक्षस आणि लक्ष्मण व विरूपाक्ष यांच्यात युद्ध सुरू झाले. अशा रीतीने अनेक राक्षस आणि रामाचे अनेक वानर सहकारी भयानक युद्ध करू लागले.

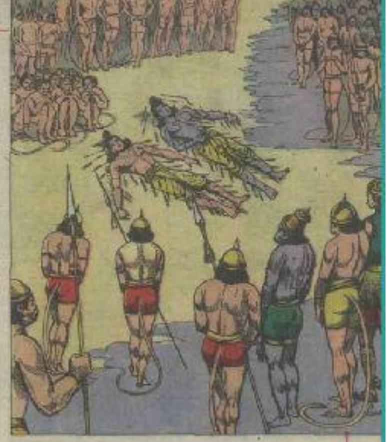
या द्वंद्व-युद्धात अंगदाने इंद्रजितचा रथ व त्याचा सारथी यांना नष्ट करून टाकले, संपातीने प्रघसाला मारले, हनुमानाने जंबुमालीला चांगलाच हात दाखवला व

नलाने प्रतपन नामक राक्षसाचे डोळेच ओरबाडून काढले. सुग्रीवाने प्रघसाला ठार मारले.

चार राक्षसांनी रामावर बाण सोडले. रामाने आपल्या बाणांनी त्या चार राक्षसांची डोकीच उडवली. मैंदाने वज्रमुष्टि नावाच्या राक्षसाला आपल्या मुष्टिप्रहारांनी घायाळ केले. सुषेणाने विद्युन्मालीला ठार केले.

अशा रीतीने द्वंद्व-युद्धात अनेक राक्षस मारले गेले. एवढ्यात सूर्यास्त झाला नि युद्ध थांबले. युद्ध-भूमीवर राक्षस वानरांना खाऊ लागले, स्वर्णभूषण व चमकणारे पांढरे शुभ्र दात यांवरून राक्षसांना ओळखून वानरांनी त्यांची चिरफाड केली. त्या अंधारात ही राम व लक्ष्मण यांनी आपल्या बाणांनी अनेक राक्षसांना ठार मारले.

अंगदाने जेव्हां इंद्रजितचा रथ व सारथी यांना नष्ट केले, तेव्हा इंद्रजित अदृश्य होऊन राम-लक्ष्मणांपाशी आला आणि त्यांच्यावर नागास्त्र टाकून त्यांना बंदी बनविले. मग तो राम-लक्ष्मणाला म्हणाला—"मी जेव्हा असा अदृश्य राहून युद्ध करतो तेव्हा इंद्राचं ही माझ्यापुढे काही चालत नाही. तुम्ही तर क्षुद्र मानव! माझं काय करणार तुम्ही? मी आता तुमचे प्राण घेतो."

नागास्त्राने राम व लक्ष्मण यांची शरीरे बांधली गेली होती. त्यांना काही दिसत नव्हते. इंद्रजितच्या बाणांनी घायाळ होऊन ते जमिनीवर पडले होते. त्यांच्या शरीरातून रक्त वहात होते. रामाची दशा पाहून तर लक्ष्मणाने जिवंत राहण्याची आशाच सोडली.

हनुमान व अन्य वानर-प्रमुख राम व लक्ष्मण यांच्या भोवती जमा झाले आणि अतिशय दुःखी-कष्टी झाले. वानरांनी चारी बाजूंना इंद्रजितचा शोध घेण्याचा प्रयत्न केला. पण तो कोठेच दिसेना. फक्त विभीषण आपल्या मायाशक्तीमुळें इंद्रजितला पाहू शकत होता.

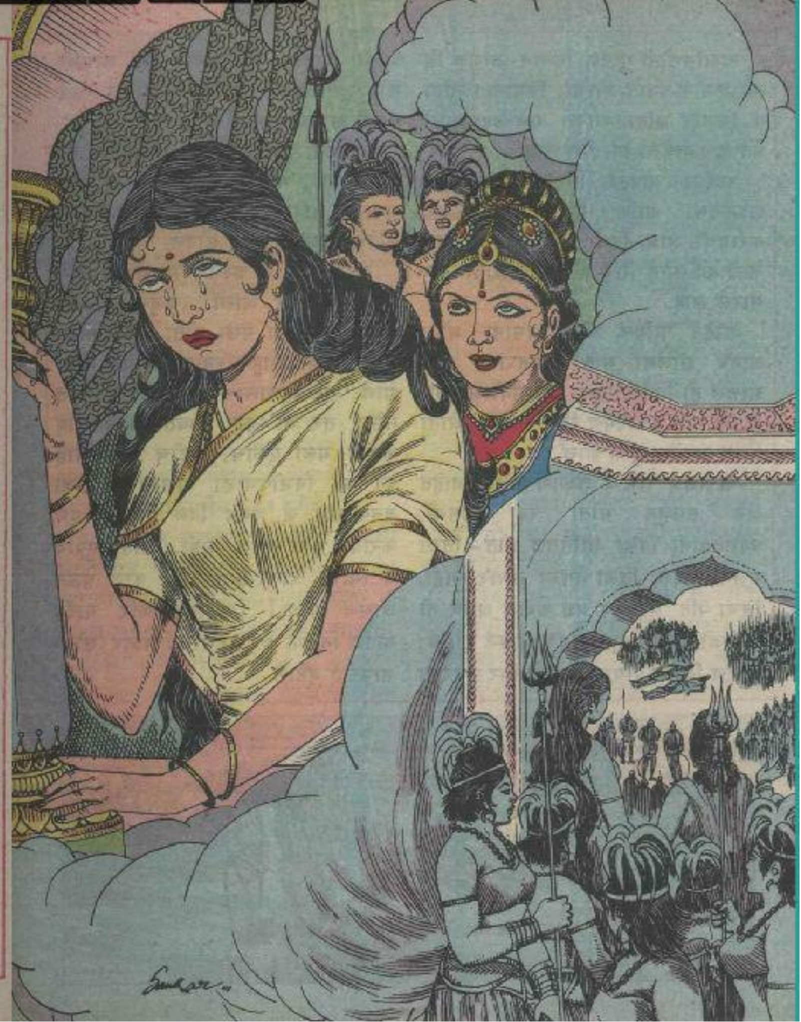
दरम्यान इंद्रजित राक्षसांना सांगू लागला–"पाहिलंत ना, माझ्यामुळे राम-लक्ष्मणाचा पराक्रम कसा फिका पडला आहे तो? मी आपल्या नागास्त्राने त्यांना बंदी बनवलं आहे, आणि यातून कोणी ही त्यांची सुटका करू शकणार नाही. माझ्या हातून हे दोघे मेलेच समजा!"

असं म्हणून इंद्रजित आपल्या बाणांनी वानर-वीरांना घायाळ करू लागला. राक्षसांनी इंद्रजितची तोंड भरून तारीफ करायला सुरुवात केली. निस्तब्ध राम व लक्ष्मण यांना पाहून इंद्रजितला वाटलं की ते मरून गेले आहेत. आणि मग तो लंका-नगरीत परत आला.

राम व लक्ष्मण यांच्या शरीरावरील बाण पाहून सुग्रीव सुद्धा घाबरला. तो रडू लागला, तेव्हा विभीषण त्याच्या जवळ जाऊन म्हणाला–"सुग्रीवा, घाबरू नकोस. असा अधीर होऊ नकोस. युद्ध हे असंच असतं! नेहमीच एकाच पक्षाचा जय कधी होत नाही. राम व लक्ष्मण हे बेशुद्ध आहेत एवढंच! थोड्या वेळाने ते शुद्धीवर येतील." आणि त्याने सुग्रीवाचे अश्रु पुसले.

इंद्रजित लंकेत परत येऊन आपल्या वडिलांना सांगू लागला–"बस, मी राम व लक्ष्मण दोघांना ही मारून टाकलं!"

अत्यंत आनंदाने रावण आपल्या सिंहासनावरून उठला व त्याने प्रेमभरे आपल्या पुत्राला आलिंगन देऊन विचारले–"हे कसं शक्य झालं ते तरी सांग!" तो सर्व कथा ऐकवू लागला व रावण ती ऐकू लागला. नंतर इंद्रजित परत आपल्या महालात गेला आणि रावणाने सीतेवर पहारा देणाऱ्या राक्षसिणींना आपल्याकडे बोलवले. त्रिजटा वगैरे राक्षस-स्त्रिया तेथे आल्या तेव्हा रावणाने त्यांना सांगितले–"इंद्रजितने राम व लक्ष्मणाला ठार केलं आहे, असं तुम्ही जाऊन सीतेला सांगा. तिला पुष्पक विमानातून घेऊन राम-लक्ष्मणाची प्रेते दाखवा. आता रामाची आशा सोडून शृंगार करून सीतेने माझ्याकडे यावे."

राक्षसिणींनी पुष्पक विमान आणलं नि त्या अशोक-वनात आल्या. विमानात सीता व त्रिजटा यांना बसवून राम-लक्ष्मणाची प्रेतं दाखवायला त्या निघाल्या.

रावणाने आपल्या नगरीवर विजय-ध्वज फडकवला आणि नगरीला सुशोभित करायची आज्ञा दिली. इंद्रजितने घोषणा केली की त्याने राम व लक्ष्मण यांना ठार मारले आहे.

सीतेने पाहिलं की राक्षसांना मोठा आनंद झालेला आहे. वानरांना दुःख झालेलं ही तिने पाहिलं. बाणांनी आच्छादिलेले राम व लक्ष्मण तिने पाहिले. आता तिला मनावर दुःख झालं.

खरोखर राम व लक्ष्मण मेलेले आहेत असे समजून सीता रडू लागली. ज्योतिषांनी तिला सांगितलं होतं – तिला मुलगा होईल, तिला वैधव्य येणार नाही, तिचा पति अश्वमेध यज्ञ करील आणि ती सम्राज्ञी बनून सिंहासनावर आरूढ होईल; कारण तिच्या पायांच्या तळव्यांवर पद्मरेखा अंकित आहेत. ती विचार करूं लागली की ज्योतिषांनी सांगितलेल्या या सर्व गोष्टी खोट्याच का?

त्रिजटेने दुःखी सीतेला सांगितले की रामलक्ष्मण मेलेले नाहीत, ते मूर्च्छित अवस्थेत आहेत. राक्षसिणींनी पुन्हा जाऊन सीतेला अशोक-वनात सोडलं.

नंतर राम व लक्ष्मण यांच्यातून राम प्रथम शुद्धीवर आला. अजून ही तो बाणांनी बांधला गेला होता. लक्ष्मणाला मेल्यासारखा पाहून त्याला अत्यंत दुःख झालं. तो म्हणाला–"जर लक्ष्मण जिवंत नसेल, तर मी स्वतः जिवंत राहून काय करूं? मला एकाच गोष्टीचं दुःख आहे की मी विभीषणाला राक्षसांचा राजा बनवण्याचं जे वचन दिलं होतं ते पूर्ण करायचं मला जमलं नाही. आता सुग्रीव व त्याची वानर-सेना यांना परत घेऊन जाणेच योग्य!" त्याला फार वाईट वाटलं नि त्या बरोबरच सर्व वानर शोक-सागरात बुडाले.

न्याय

खूप जुनी गोष्ट आहे. त्या काळात एक सुलतान 'बुद्धिमान शासक' म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याच्या राज्यात अगदी गरीबातल्या गरीब माणसावर अन्याय झाला तरी त्याचा योग्य तो निवाडा करीपर्यंत सुलतानाला चैन पडत नसे.

एक दिवस सुलतान दरबारात बसलेला असतानाच एक माणूस तेथे आला. त्या माणसाच्या हातात एक बटवा होता व त्याचा चेहरा दुःखाने पांढरा पडलेला होता.

"खाविन्द, मी एक छोटासा व्यापारी आहे, अन् आपलं शासन असताना मला फसवलं गेलंय!" तो माणूस म्हणाला.

"काय झालं सांग? मी चौकशी करून तुला नक्कीच न्याय मिळवून देईन." सुलतानाने आश्वासन दिले.

त्या व्यापाऱ्याला बाहेरगावी जायचे होते म्हणून त्याने आपल्या दोन हजार मोहोरा एका बटव्यात बन्द केल्या, आणि कोणी चोरून नेऊ नये म्हणून तो बटवा त्याने शहराच्या काजीकडेच संभाळायला दिला. बटवा त्याने मोहोरबन्द केला होता. गावाहून परत आल्यावर त्याने बटवा परत आपल्या ताब्यात घेतला. पण उघडून पहातो, तो त्यात मोहोरांऐवजी तांब्याच्या पत्र्याचे तुकडे होते!

"बटवा ताब्यात घेताना तू नीट पाहिलास का?" सुलतानाने विचारले.

व्यापारी उत्तरला–"खाविन्द, बटवा मी जसा दिला, तसाच दिसला मला."

"बटव्याला कुठे भोक किंवा फाडल्यासारखं वगैरे तर नव्हतं?" सुलतानाने पुन्हा विचारले. "असं काहीही नाहीय हुजूर! मोहोरसुद्धा अगदी जशीच्या तशी होती. त्यामुळेच तर मोहोरांच्या जागी तांब्याचे तुकडे आलेले कळलं नाही मला!"

कांचन भागवत

सुलतानाने काही वेळ खोलवर विचार करून म्हटले—"ठीक आहे, हा बटवा इथेच ठेऊन जा. तू सांगितलेलं सारं खरं असेल तर तुला न्याय नक्कीच मिळेल."

दरबार संपला आणि महालात बसून सुलतान व्यापाऱ्याच्या फिर्यादीबद्दल विचार करत बसून राहिला—मोहोर जशीच्या तशीच, अन् आतली वस्तु मात्र गायब! कसं घडलं असेल?

अचानक सुलतानाच्या मनात एक विचार आला अन् तो ताबडतोब दरबाराच्या दालनात परत गेला. त्याने आपल्या सिंहासनावरचा गालीचा एका जागी थोडासा फाडून ठेवला.

दुसऱ्या दिवशी आपल्या घोड्यावर स्वार होऊन सुलतान शिकारीला निघून गेला. दरबारची स्वच्छता करणारा चपरासी स्वच्छता करता करता सिंहासनाशी आला. तो मूल्यवान गालीचा फाटलेला पाहून तो घाबरून गेला. तो ताबडतोब राजवाड्याच्या व्यस्थापकाकडे गेला अन् त्याने त्याला तो फाटका गालीचा दाखवला.

अधिकारी चपराशाला म्हणाला—"मुळीच घाबरू नकोस. आपण नीट करू शकू तो. शहरात मोहम्मद नावाचा एक हुशार शिपी आहे. त्याला बोलावून आण. तो या गालीच्याला असं झकास रफू करून देईल की तो कुठं फाटला होता ते कळायचंही नाही."

चपरासी ताबडतोब शिप्याकडे गेला. त्याला सर्व काही नीट समजावून देऊन म्हणाला—"सुलतानाला हा सिंहासनावरचा गालीचा फाटलेला कळला, तर तो डोकंच उडवील माझं!"

"तुझं डोकं मी वाचवू शकेन, भिऊ नकोस. मला फक्त दोन मोहोरा दे. मग मी त्या गालीच्याला छान रफू करीन."

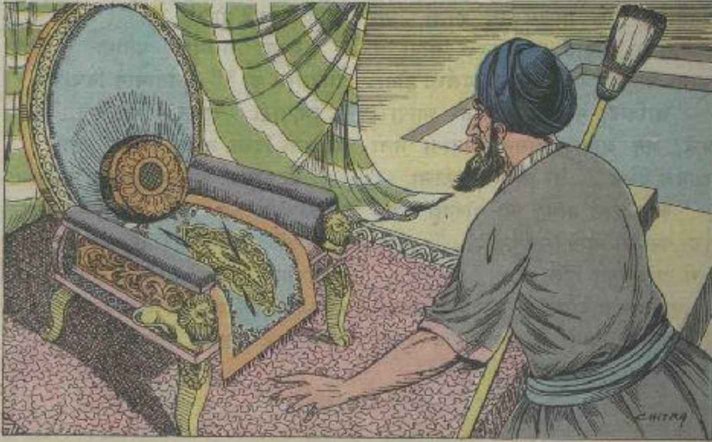
चपराशाने चटकन दोन नाणी मोहम्मदच्या हातावर ठेवली अन् त्याला बरोबर घेऊनच तो दरबारात आला. मोहम्मदने काम तर खरंच अगदी सफाईने केले. काम पूर्ण झाले, तेव्हा गालीचा अगदी पहिल्यासारखाच दिसत होता. आता कुठे चपराश्याचा जीव भांड्यात पडला.

सूर्यास्ताच्या वेळी सुलतान शिकारीहून परत आला अन् घोड्यावरून उतरून थेट तो दरबाराच्या दालनात पोचला. सिंहासनावरील गालीचा पाहून तो सदंच झाला! आपल्या डोळ्यांवर विश्वासच बसेना त्याचा! त्याला जी शंका आली होती ती बरोबर ठरली!

सुलतानाने ताबडतोब तेथे स्वच्छता करणाऱ्या चपराश्याला बोलावून घेतले—"सिंहासनावरचा गालीचा फाटलेला होता सकाळी. बरोबर आहे नं?" त्याने विचारले.

घाबरून चपरासी म्हणाला—"न....न... नाही हुजूर! ठीकच होता की तो!"

"अरे गाढवा, माझ्यासमोर खोटं बोलायची हिम्मत करतोस तू? मीच

तर काल रात्री तो फाडून ठेवला होता. आता खरं सांग याला रफू कोणी करून घेतलं?" रागाने सुलतान ओरडला.

आता मात्र थरथर कापत चपराश्याने खरी गोष्ट सांगून टाकली.

सुलतानाने मोहम्मदला बोलावून घेऊन व्यापाऱ्याचा बटवा त्याला दाखवला व विचारले–"काय रे, हा बटवा पाहिला होतास तू कधी?"

बटवा जरा उलट सुलट बाजूने पाहून मोहम्मद म्हणाला, "होय हुजूर! पाहिला होता. आपल्या शहराच्या काजीने माझ्याकडून याला रफू करून घेतलं होतं."

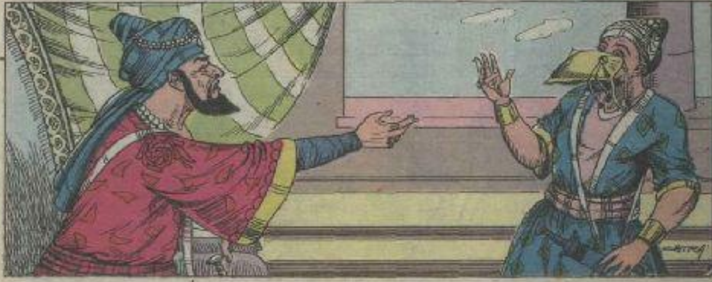
शिप्याला परत पाठवून सुलतानाने आता काजीला बोलावून घेतले. तो काजीला म्हणाला–"असं निलाजरं काम करायला कसा धजलास तू? स्वतःच्या अपमानाबरोबरच तू माझा अन् आपल्या राज्याचाही अपमान केला आहेस. पार धुळीला मिळवलंस तू आमचं नाव!"

"खाविन्द! मी तर असं काहीच केलेलं नाही. एकाद्या बदमाशाने माझ्याबद्दल काही खोटंनाटंच सांगितलं असावं आपणाजवळ!" काजी बेधडक बोलला.

"जीभ कापून हातावर ठेवीन. हरामजाद्या! हे काय आहे?" असे म्हणत सुलतानाने व्यापाऱ्याचा तो बटवा काजीच्या तोंडावरच मारला.

आता आपण व्यापाऱ्याला फसवल्याची बरोबर आठवण झाली काजीला व तो माफी मागू लागला.

पण सुलतानाने त्याला मुळीच माफी दिली नाही. ताबडतोब त्याला कैद करून तळघरात डांबले. व्यापाऱ्याला बोलावून, त्याच्या दोन हजारात आपल्या आणखी तीन हजार मोहोरा घालून त्याला देत सुलतान म्हणाला–"मोठ्या पदावर काम करणाऱ्या हरामजाद्याला पकडून देऊन तू देशाची अमोल सेवा केली आहेस, म्हणून आम्ही तुला हा नजराणा देत आहोत."

ताटारवालचं मांजर

चित्रदुर्ग गावात श्यामा नावाची एक बाई रहात असे. भारी भांडकुदळ होती ती. तिच्या घराजवळच तिच्या नणंदेचं घर होतं. नणंदेचं नाव होतं सुनीता. श्यामा नेहमीच लहानसहान कारणावरून सुनीताशी भांडण उकरून काढी. श्यामाचा नवरा शीतलदेव हे सर्व पाहूनही डोळेझाक करी तिकडे, कधी तोंडही उघडत नसे बिचारा तिच्यासमोर.

एकदा सुनीताची पाळीव मांजरी श्यामाच्या घरात घुसली अन् भांड्यात ठेवलेलं सारं दूध तिने फस्त करून टाकलं. श्यामाला भांडायला चांगलं निमित्तच मिळालं. मांजराबरोबरच सुनीतालाही शिव्या शाप देत ती ओरडू लागली.

सुनीतालाही आता राग आला. ती म्हणाली–"वहिनी, माझ्या मांजरानं एक भांडं दूध प्यायलं असेल तर मी तुला दोन भांडी दूध देते. शिव्या देणं बन्द कर."

श्यामा यावर म्हणू लागली–"मला काही नको दूध-बीध! ते मांजरच गावाबाहेर जंगलात सोडून दे आधी. मुळीच गप्प बसणार नाही मी."

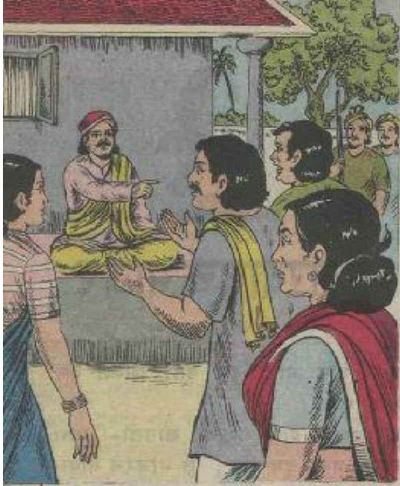
सुनीताही बेपर्वाईने म्हणाली–"ते नाही होणार!"

अशा तऱ्हेने भांडण वाढतच गेलं अन् त्या दोघी एकमेकींबद्दल काहीच्या काही वाकडंतिकडं बोलत हमरीतुमरीवर आल्या.

शीतलदेव त्यावेळी शेतावर जाण्याच्या तयारीत होता. त्याने आपल्या बहिणीला सुनीतालाच रागं भरायचा प्रयत्न केला–"सकाळ झाली नाही, तोच आपलं भांडण सुरू! गप्प बसतेस की नाही?"

आता सुनीताला आपल्या भावाचाही राग आला. ती म्हणाली–"मोठा आलाय

विभास बिनिवाले

मला रागवायला. बायकोच्या 'ताटाखालचं मांजर' कुठला! आपल्या बायकोचं तोंड बन्द कर आधी! नाहीतर रोजच्यासारखा मूग गिळून गप्प बस!"

शीतलदेव पुढे एक शब्दही न बोलता मुकाट्याने शेताकडे चालता झाला.

पण श्यामाला मात्र आगीत तेल पडल्यासारखं झालं. ती भडकून म्हणाली–"अरे वा! आपल्या भावाला 'ताटाखालचं मांजर' म्हणण्याइतकी माजलीस होय तू? आता गावच्या मोठ्या माणसांसमोर तुला माझे पाय धरायला न लावलं तर माझं नाव बदलून ठेवीन." तिने शपथच घेतली.

"मी नवं काय बोलले, की मला गावच्या वडीलधाऱ्यांसमोर मान वाकवायला लागेल? खरं तेच बोलले की मी!" सुनीताही हट्टाने म्हणाली.

श्यामा तेथून सरळ गावपाटलाकडे गेली. सारं भांडण सांगून 'सुनीताला दटावून आपली माफी मागायला लावण्याबद्दल' तिने त्याच्याजवळ आग्रह धरला.

गावपाटील श्यामा-सुनीताला लहानपणापासून चांगलं ओळखत होता. त्याने श्यामाला विचारलं–"हे सारं भांडण चालू असताना तिथे आणखी कोणी होतं का? डोळ्यांनी सारं प्रत्यक्ष पाहिलेला साक्षीदार हवा यासाठी."

"होऽ माझा धाकटा भाऊ रामराज अन् माझा दीर राजशेखर हे दोघंही होते नं तिथे!" श्यामाने सांगितलं.

पाटलानं त्या दोघांना बोलावून आणायला सांगितलं श्यामाला.

"सुनीतानं तुझ्या मेहुण्याला 'ताटाखालचं मांजर' म्हटलं तेंव्हा, तू ते ऐकलंस?" दोघं आल्यावर पाटलानं रामराजला विचारलं. एवढ्यात पाटलाचा नोकर सुनीतालाही बोलावून घेऊन आला होता.

"होऽ! मी एकदाच नव्हे, तर तीनदा ऐकलं ते! माझे दाजी मजबूत माणूस आहेत. काही दिवसांपूर्वी एक चोर जेव्हां आमच्या घराच्या भिंतीवरून उडी मारून आत आला, तेव्हां दाजींनी त्याला आपल्या दोन्ही हातांनी पकडून भिंतीपलीकडे लोटून दिलं होतं! अन् कर्ज वसूलण्याच्या कामात तर ते कडकपणे वागून पैसे कसे वसूल करतात हे तर गावच्या लोकांना माहीतच आहे! ही सर्व काय 'बायकोच्या ताटाखालचं मांजर' असण्याची लक्षणं आहेत होय?" रामराजनं उलटं पाटलालाच विचारलं.

गालात हसत आता पाटलानं राजशेखरला त्याचं मत विचारलं.

"माझा दादा शेतात नोकरांसमोर नुसता उभा असला, तरी ते घाबरून आपली कामं नीटपणे करतात. ते पाहिलं की त्याला कोणी 'ताटाखालचं मांजर' बिजर म्हणू धजणार नाही." राजशेखरने आपलं मत जाहीर केलं.

हे सारं ऐकून पाटील सुनीताला म्हणाला–"ऐकलंस ना सगळं? तुझ्या अशा गुणी भावाचा तू असा अपमान का म्हणून केलास?"

सुनीता जराही न डगमगता ताडकन म्हणाली–"हो मला मान्य आहे, की माझा भाऊ मजबूत आहे, कर्ज वसुलण्यात अन् नोकरांकडून काम करून घेण्यातही पक्का आहे. पण हे सारं माझी वहिनी समोर नसेल तेव्हांच चालतं बरं!"

तिथे उभे असलेले पाटलाचे दोन्ही नोकर हसू लागले, अन् पाटलालाही हसू दाबता येईना तो म्हणाला–"'ताटाखालचं मांजर'चा इतका अर्थ होतो हे मला आत्ताच कळालं."

नंतर त्याने श्यामा अन् सुनीताला स्वतन्त्रपणे बोलावून सांगितलं–"तुमच्या दोघींचं भांडण ऐकायला गावकरी जमले नाहीत. हे बरं झालं! लोकं तुम्हाला हसू लागतील, यापेक्षा तुम्ही दोघी अगोदरच आपली चूक समजून घ्या, हेच बरं. पुन्हा कधी अशी भांडणं करू नका." इतका हितोपदेश देऊन पाटलानं दोघींना परत पाठवलं.

पसंतीचा नोकर

एका गावात राम व श्याम नावाचे दोन मित्र रहात असत. दोघेही अगदी गरीब होते, त्यामुळे इकडे-तिकडे मोल-मजुरी करून ते आपला उदरनिर्वाह करीत असत. अशा अनिश्चित आयुष्यामुळे आयुष्यात सगळा आनन्दच होता त्यांच्या. एकादी पक्की नोकरी मिळवावी यासाठी त्यांचे प्रयत्न चालू होते.

जवळच्या गावच्या जमीनदाराकडे नोकरी मिळायची शक्यता आहे, अशी खबर त्यांना एकदा मिळाली.

तेव्हां दुसऱ्या दिवशी भल्या पहाटेच उठून राम-श्यामची जोडगोळी जमीनदाराच्या घरी पोचली. तेथल्या नोकराने 'दोन माणसं काम मागायला आल्याची' खबर जमीनदाराला पोचवली. जमीनदाराने त्या दोघांना नुसते पाहूनही घेतले नाही, की आपल्याजवळ बोलावूनही घेतले नाही. दोघांना इतकाच निरोप पाठवला की 'त्यांनी सोमवारी सकाळी परत यावे.'

दोघेही बिचारे निराशेने, जसे आले तसेच परत गेले. श्याम काहीसा चिडून म्हणाला–"जे काय बोलायचं, ते आताच बोलता नसतं का आलं?"

सोमवारी पहाटेच उठून राम आपला मित्र श्याम याच्याकडे आला. रामने त्याला विचारले–"जमीनदाराकडे निघू या ना?" तेव्हां श्याम डोळे किलकिले करत म्हणाला–"अरे घाई काय आहे? थोडया वेळाने जाता येईल की!"

"मी तर चाललो बाबा, तुला वाटलं तर ये मागनं!" असे म्हणून राम तेथून निघाला. त्याचे मत होते की जमीनदाराने सकाळी बोलावलं आहे, तर आपण सकाळीच जावं, हे बरं. उशीरा जाणं ठीक नव्हे.

राम गेल्यावर चांगला तासाभराने श्याम उठला अन् सावकाश जमीनदाराकडे जायला निघाला. त्याला खात्री होती की आपण पोचल्याबरोबर काही जमीनदाराची भेट होणार नाही. राम पोचल्याबरोबर जमीनदाराच्या नोकराने त्याला खबर दिली.

"त्याच्याबरोबरचा तो दुसरा माणूस का आला नाही हे विचारून ये त्याला." जमीनदाराने आपल्या नोकराला सांगितले.

"थोडया वेळाने येईन–असं संगितंलय त्यानं." रामने नोकराला बातमी दिली.

"मग थांबायला सांग त्याला." जमीनदाराने पुन्हा नोकराकरवी रामला सांगितले.

थोडया वेळाने श्यामही तेथे येऊन पोचला. आल्याबरोबर तो रामला म्हणाला–"बघ, मी म्हटलं नव्हतं! इतक्या लवकर येऊन तुला काय मिळालं? अन् उशीरा येण्यानं माझं काय गेलं?"

थोडया वेळाने जमीनदार स्वतः तेथे येऊन त्यांना म्हणाला–"कामासाठी आलेले तुम्हीच दोघं ना? ठीक आहे. आता तुम्ही जा, अन् बुधवारी सकाळी या पुन्हा."

पुन्हा दोघं गावचा रस्ता चालू लागले.

श्याम वाटेत पुन्हा म्हणाला–"हा जमीनदार आपल्याला उगीचच त्रास देतो आहे. बुधवारी आलो, तरी पुन्हा कदाचित म्हणेल की आणखी एकाद्या दिवशी या." आता इथे पुन्हा येण्यात काही हशील नाही.

"आपल्याला काम हवंय, अन् आपण आहोत बेकार. कितीही वेळा यावं लागलं, तरी आपलं काय बिघडणार आहे?" राम म्हणाला. बुधवारच्या सकाळीही राम अेकटाच जमीनदाराकडे सकाळी गेला अन् श्याम मात्र दुपारी तिकडे जायला निघाला.

सकाळी आलेल्या रामला जमीनदार दुपारी भेटला. त्याने रामला जेवण देऊन 'उद्या संध्याकाळी ये' असे सांगितले.

राम घरी जाऊ लागला तेव्हां वाटेत त्याला श्याम भेटला. रामने त्याला त्या दिवशीचा वृत्तान्त सांगितला.

"मला पहिल्यापासूनच हे सर्व कळलंय. भिकाऱ्याला द्यावं, तसं तुला जेवण देऊन पाठवून दिलंय. इतक्याशा गोष्टी साठी

तुला उद्या पुन्हा तियं जावं लागणार?" टिंगलीच्या सुरात श्याम रामला म्हणाला.

"गेलो तर आपलं काय जाणार आहे? तुलाही यायला सांगितलं होतं. आपल्याला बोलावतील तेव्हां जायला हवं. काय?" राम म्हणाला.

"ठीक आहे, उद्या मी शेवटचा येईन. त्या-नन्तर पुन्हा नाही येणार." श्याम म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी ते दोघे जेव्हां जमीन-दाराकडे पोचले, तेव्हां जमीनदाराचा नोकर आत जाऊन आला आणि म्हणाला–"मालक म्हणाले, की उद्या सकाळी बोलू आपण. आज रात्री तुम्हां दोघांना इथेच रहायला सांगण्याबद्दल सांगितलंय मला त्यांनी."

श्यामला आता राग आला. तो नोकराला म्हणाला–"काम द्यायचं नसेल, तर प्रथमच सांगायला हवं होतं ना?" अन् रामकडे वळून तो म्हणाला–"चल राम, घरी जाऊ परत आपण." अन् तो चालू लागला.

जमीनदाराचा नोकर आत जाऊन परत बाहेर आला, तर तिथे त्याला एकटा रामच दिसला. त्याला पाच रुपये देऊन नोकर म्हणाला–"मालकांनी यातून बिछाना आणि चादर खरेदी करून आणायला सांगितलं आहे तुला. तू तर आता एकटाच राहिला आहेस नं?"

राम त्या दोन्ही वस्तु घेऊन आला. आल्यावर त्याला कळलं की जमीनदाराने त्या त्याच्याचसाठी मागवल्या होत्या.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी जमीनदार त्याला म्हणाला–"मला तू पसन्त पडला आहेस. तू मागच्या सोमवारपासूनच नोकरीला लागला आहेस असं समज. तुला जेवण खाण, कपडालत्ता अन् शिवाय महिना तीस रुपये पगार मिळेल. आसपासच्या गावातल्या शेतकऱ्यांकडून वसुलीचं काम करावं लागेल तुला. यासाठी चांगली सहनशक्ति असायला हवी. आपलं काम नीटपणे केलंस, तर तुझा पगारही वाढत जाईल."

रामला नोकरी मिळाली हे कळल्यावर, आपल्या उतावळेपणाबद्दल श्यामला फार वाईट वाटले.

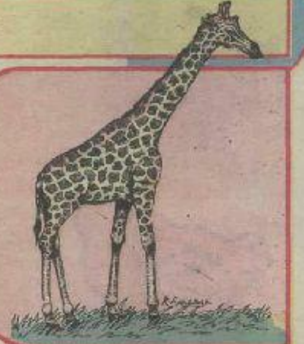
नकली रंग

राजहंस (फ्लेमिंगो) आपल्या गुलाबी रंगामुळे मोठे देखणे दिसतात. तुम्हाला जर वाटत असेल की हा त्यांचा स्वतःचाच रंग आहे, तर ते मात्र साफ चूक! त्यांचा खास खुराक म्हणजे पान-वनस्पती. त्यांचा रंग असतो हिरवट-निळसर. पण पचन होताना त्यांचा रंग गुलाबी होतो. अशा तऱ्हेने आपल्या विशिष्ट आहारामुळे राजहंसांना गुलाबी रंग प्राप्त होतो. आता तुम्हाला असं वाटतंय का, की टोमॅटो खाण्यामुळे तुमचा रंगही......? प्रयत्न काही वाईट नाही!

बहुरूपा वसुन्धरा :

जिराफाकडून शिका

उंदीर ४-५ इंचच लांब असतो. पण त्याच्या माणक्याची हाडे संख्येने ७ असतात. मग ७ फूट लांब मानेच्या जिराफाच्या मणक्यांची हाडे काय याहून जास्त असतात? तसे मानणे चूक होईल. जिराफाची जीभच १८ फूट लांब नसते. आपली जीभ काही ३ इंचापेक्षा जास्त लांब नसते. जिराफ हा घोड्यापेक्षाही जलद गतीने पळू शकतो. पण हां! पळतो तेव्हां तो मुळीसुद्धा आवाज करत नाही.

दीर्घायुषी वृक्ष

तुम्ही 'कॉन्स्टेबल ट्री' नावाच्या वृक्षाबद्दल ऐकले आहे? पंधराव्या शताब्दीच्या पहिल्या दशकात हा नारिंगाचा वृक्ष फ्रान्समध्ये आणला गेला. हा वृक्ष ४७० वर्षांपेक्षाही जास्त काळ जिवन्त राहिलेला असून, अजूनही त्याला फळे लागतात. सर्वसाधारणतः नारिंगाचा वृक्ष शंभर वर्षांपेक्षा अधिक जगत नाही.